

Ariadna Dubińska
Robert Ostrowski
Małgorzata Piątkowska
Piotr Szychowski
Mariusz Umyszkiewicz

Monitoring stanowienia i stosowania prawa w zakresie dostępności

Tom 2 Podstawy dostępności

**Autorzy: Ariadna Dubińska, Robert Ostrowski, Małgorzata Piątkowska,
Piotr Szychowski, Mariusz Umyszkiewicz**

Podręcznik niniejszy opracowany i wydany został w ramach realizacji projektu pn.:

AKADEMIA LEGISLACJI I MONITORINGU PRAWA

Oś Priorytetowa: II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji

Działanie: 2.16 Usprawnienie procesu stanowienia prawa

Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój

OKRES REALIZACJI: 01.11.2020-30.04.2022

Wartość projektu: 961 810,65 zł

Dofinansowanie projektu z UE: 810 614,02 zł

Projekt realizuje Partnerstwo:

Lider Projektu: Fundacja Ekonomii Społecznej PRZYSTAŃ

Partner Projektu: Polska Fundacja Pomocy Dzieciom Niedostyszącym -ECHO-

Spis treści

Tytułem wstępu	5
Rozdział I Prawne podstawy dostępności i jej właściwe rozumienie	7
Definicja dostępności	7
Prawna geneza dostępności	10
Dostępność w wiążącym Polskę prawie międzynarodowym	15
Krajowe akty prawne w zakresie dostępności	22
Podsumowanie	26
Rozdział II Dostępność architektoniczna	27
Podstawowe ograniczenia osób niepełnosprawnych	28
Przestrzeń miejska jako źródło barier	30
Istota i zakres dostępności architektonicznej	33
Dostępność architektoniczna w wybranych obszarach funkcjonowania osób ze szczególnymi potrzebami	35
Infrastruktura miejska i tereny rekreacyjne	38
Budynki mieszkalnictwa wielorodzinnego	40
Podsumowanie	42
Rozdział III Dostępność cyfrowa	43
Prawne i techniczne aspekty dostępności cyfrowej	44
Praktyczne ujęcie dostępności cyfrowej	48
Dobre praktyki w tworzeniu zawartości publikacji	54
Sprawdzenie kryteriów sukcesu w procesie oceny dostępności cyfrowej	56
Deklaracja dostępności	60
Podsumowanie	61
Rozdział IV Dostępność informacyjno-komunikacyjna	62
Wstęp	62
Dostępność informacyjno-komunikacyjna w świetle ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami	64
Jak zgodnie z ustawą zapewnić dostępność informacyjno-komunikacyjną?	65

Zapewnienie dostępności informacyjno-komunikacyjnej osobom słabosłyszącym i głuchym	68
Przykłady istotnych dla osób głuchych kwestii związanych z komunikowaniem się i funkcjonowaniem:	69
Zalecenia dla pracowników instytucji obsługujących osoby z wadą słuchu	70
Urządzenia oraz aplikacje i inne środki wspomagające funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami w zakresie dostępu do informacji, jak i w procesie komunikowania się	74
Dostępna instytucja. Istotne rekomendacje	75
Wskazówki w zakresie projektowania pomieszczeń w zakresie łatwego dostępu	75
Podsumowanie	77
Rozdział V	78
Dostępność w szerokim rozumieniu – najważniejsze problemy i wyzwania dostępności, rola i znaczenie Rządowego Programu Dostępność Plus oraz konieczność wdrażania dostępności w pozostałych obszarach życia społecznego	78
Modelowe ujęcie niepełnosprawności – wczoraj i dziś	79
Dostępność jako przykład integrującej polityki społecznej	81
Dostępność architektoniczna	85
Dostępność transportu	86
Dostępność edukacji	88
Dostępność w ochronie zdrowia	90
Dostępność cyfrowa	91
Podsumowanie	92
Rozdział VI Szczególne rozwiązania wynikające z ustawy z dnia 19 lipca 2019 r.o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – postępowanie skargowe w zakresie dostępności	93
Wybrane bibliografie:	96

Tytułem wstępu

Oddając w Państwa ręce drugi tom niniejszego podręcznika, poświęcony stricte dostępności i jej wszystkim możliwym aspektom, żywimy nadzieję, iż w połączeniu z pierwszym tomem (zawierającym niezbędną wiedzę w zakresie monitoringu tworzenia i stosowania prawa, a także możliwych interwencji w tym zakresie) stanie się on zamkniętym, wyczerpującym kompendium pozwalającym Państwu nie tylko na skuteczny monitoring norm i aktów prawnych w zakresie dostępności, ale również zachęci Państwa do intensyfikacji działań, mających na celu rozpropagowanie idei dostępności w możliwie najszerszym zakresie.

Na potrzeby niniejszego podręcznika dostępność, definiowana będzie nie tylko zgodnie z jej prawnym postrzeganiem – widziana będzie zgodnie z najlepszą wiedzą i doświadczeniem autorów i ich głęboką wiarą w konieczność (i dobrze pojmowaną opłacalność – tak społeczną jak i ekonomiczną) zapewnienia dostępności w jak największej skali.

Mimo, iż zasadniczą treść niniejszego opracowania stanowią treści o charakterze merytorycznym i merytoryczno-prawnym, autorom przyświecało staranie, by napisać je możliwie przystępnym, pozbawionym profesjonalizmów, językiem (co nie zawsze jednak okazywało się możliwe). Zawsze również, w przypadku zagadnień budzących wątpliwości interpretacyjne, niejasnych i skomplikowanych - z podręcznikową skrupulatnością i na życiowych przykładach starali się oni wyjaśnić i wyłożyć problematyczne kwestie w sposób możliwie najbardziej przejrzysty – z poszanowaniem kryteriów i zasad dostępności.

Zazwyczaj również, przywołując określoną normę prawną – cytowana jest ona w pełnym brzmieniu – choć nie uprzyjemnia to lektury podręcznika, z pewnością pozwala jednak na zaoszczędzenie czasu Czytelnika i umożliwia mu bezpośrednio zapoznanie się z omawianą regulacją i wyrobienie własnego zdania, bez konieczności długotrwałego poszukiwania określonego aktu prawnego – tym bardziej, iż niniejszy podręcznik funkcjonuje również w formie drukowanej, zapewniającej możliwość skutecznej pracy i nauki całkowicie offline (czyli bez korzystania z urzędów i systemów elektronicznych).

W strukturze podręcznika zauważą Państwo oznaczone kolorami ramki z najważniejszymi pojęciami i normami prawnymi, które nie tylko ułatwić mają wyszukiwanie odpowiednich treści, ale również wskazać co powinni Państwo zawsze mieć na uwadze skupiając się na analizie przepisów i stanów faktycznych związanych z szeroko rozumianą dostępnością.

Podkreślić wypada, iż w przypadku bardzo wielu przywoływanych aktów normatywnych celowo pominięte zostały ich metryki publikacyjne – wynika to zarówno z podręcznikowego charakteru niniejszego opracowania, jak i przede wszystkim ze specyfiki rodzimego procesu legislacyjnego, który z wysokim prawdopodobieństwem sprawiłby, iż przywołane w tekście publikatory straciłyby aktualność.

Podręcznik niniejszy oddaje stan prawny na dzień 1 kwietnia 2021 r.

Rozdział I

Prawne podstawy dostępności i jej właściwe rozumienie

Piotr Szychowski

Definicja dostępności

Powszechna, społecznie zrozumiała i utrwalona definicja dostępności nie nastęrcza problemów interpretacyjnych – dla przypomnienia – Słownik Języka Polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego wskazuje dostępność jako: „możność dojścia, dotarcia, dostania się do jakiegoś miejsca” lub też jako „popularność, zrozumiałość, przystępność”. Przymiotnik „dostępny” definiuje natomiast Słownik Języka Polskiego jako: „taki, do którego można dojść bez przeszkód, na który można wejść stosunkowo łatwo; nietrudny do zdobycia; łatwy do przyswojenia; taki, z którym łatwo można nawiązać kontakt, do którego jest łatwy dostęp”.

Definicje powyższe, choć oparte na pojęciowym aparacie nauk językowych, mogłyby z powodzeniem wystarczyć dla oddania dostępności – a przynajmniej jej społecznej i prawnej idei.

Prawną (legalną) definicję dostępności zawiera ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, zgodnie z którą (art. 2 pkt 2 przywołanej ustawy) dostępność rozumieć należy jako: „dostępność architektoniczną, cyfrową oraz informacyjno-komunikacyjną, co najmniej w zakresie określonym przez minimalne wymagania [...], będącą wynikiem uwzględnienia uniwersalnego projektowania albo zastosowania racjonalnego usprawnienia”.

**Dostępność architektoniczna,
cyfrowa oraz informacyjno-
komunikacyjna**

Wskazana definicja, choć na pozór prosta i zawężająca dostępność do trzech zasadniczych typów, zawiera liczne odesłania, bez analizy których jej właściwe zrozumienie nie jest niestety możliwe. O ile wskazane w ustawowej definicji dostępności minimalne wymagania i ich zakres precyzyjnie określa artykuł 6 przywołanej ustawy i zostaną one poddane szczegółowej analizie w kolejnych rozdziałach niniejszego podręcznika, to wyjaśnienia wymagają z pewnością pojęcia racjonalnego usprawnienia oraz uniwersalnego projektowania.

Racjonalne usprawnienie oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Racjonalne usprawnienie

Uniwersalne projektowanie oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

Uniwersalne projektowanie

Wskazać należy, iż obie definicje (racjonalne usprawnienie oraz uniwersalne projektowanie) wywodzą się wprost z Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Szczegółową analizę i omówienie ww. Konwencji znajdzie Czytelnik w dalszej części niniejszego rozdziału.

Pozostając na gruncie definicyjnym, w obszarze ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, wskazać i omówić należy jeszcze dwie definicje, co konieczne jest dla skuteczności i właściwego zrozumienia dalszych analiz, gdyż przewijać będą się one nader często w dalszych rozdziałach niniejszego podręcznika, mianowicie:

Pojęcie „bariery” rozumianej jako przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 pkt 1).

Bariera

„Osobę ze szczególnymi potrzebami” czyli osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 pkt 3).

Osoba ze szczególnymi potrzebami

Dopiero zestawienie powyższych definicji pozwala na ustalenie rozumienia dostępności przez ustawodawcę, którą w pewnym uproszczeniu określić można by jako: ograniczenie występowania przeszkód architektonicznych, cyfrowych lub informacyjno-komunikacyjnych czynione zarówno na etapie wdrażania

nowych pomysłów i rozwiązań, jak i poprzez dostosowywanie rozwiązań już funkcjonujących (z zachowaniem kryterium proporcjonalności).

Warto również wskazać formalną definicję dostępności stworzoną w ramach Rządowego Programu Dostępność Plus¹, według której „dostępność to właściwość środowiska (przestrzeni fizycznej, rzeczywistości cyfrowej, systemów informacyjno-komunikacyjnych, produktów, usług), która pozwala osobom z trudnościami funkcjonalnymi (fizycznymi, poznawczymi) na korzystanie z niego na zasadzie równości z innymi”.

Najlepszą jednak definicję dostępności – niestety i tak pozostającą katalogiem otwartym (poprzez użycie zwrotu „w szczególności” – co pamięta Czytelnik z lektury pierwszego tomu niniejszego podręcznika) wyprowadzić można z wskazanego w Rządowym Programie Dostępność Plus podmiotowego katalogu dostępności, zatytułowanego wprost:

„kogo dotyczy dostępność?”. Dostępność dotyczy w szczególności:

osób na wózkach inwalidzkich, poruszających się o kulach, o ograniczonej możliwości poruszania się;

- osób niewidomych i słabo widzących;
- osób głuchych i słabo słyszących;
- osób głuchoniewidomych;
- osób z niepełnosprawnościami psychicznymi i intelektualnymi;
- osób starszych i osłabionych chorobami;
- kobiet w ciąży;
- osób z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi;
- osób mających trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego);
- osób o nietypowym wzroście (w tym również dzieci);
- osób z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem.

Co istotne – proponowana definicja ma zastosowanie zarówno do potrzeb czasowych jak i trwałych.

Oczywiście powyższy katalog pozostaje katalogiem otwartym i z pewnością Czytelnik bez większego trudu jest w stanie dopisać doń jedną bądź kilka pozycji, tym bardziej, że osobą o szczególnych potrzebach można być

---

¹ Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018 r.(str. 9).

przejęciowo. Niemniej jednak, rozpiętość przywołanych przykładów dobitnie pokazuje jak szerokim zakresem operujemy próbując zdefiniować dostępność, jak istotna jest ona dla prawidłowego rozwoju społeczeństw, i w jak wielkim błędzie pozostają ci, których pierwszym i jedynym skojarzeniem ze słowem „dostępność” pozostaje staroświecki betonowy podjazd dla osób na wózkach inwalidzkich.

Prawna geneza dostępności

Skąd ta cała dostępność? Zapewne najczęstszą odpowiedzią będzie – jak to skąd?! z ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W końcu w niej zawarta jest przecież nawet formalna definicja dostępności. Pewnie równie popularne będzie stwierdzenie, że z ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Dla bardziej wtajemniczonych w zagadnienia informatyczne oczywistym skojarzeniem z dostępnością będzie ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych.

Jeszcze inni, zupełnie słusznie, skojarzą pojęcie dostępności z Rządowym Programem Dostępność Plus. Warto w tym miejscu podnieść genezę przedmiotowego programu wskazaną przez jego autorów. Program wyrasta z trzech głównych przesłanek:

Po pierwsze, jest zakorzeniony w zasadzie pomocniczości państwa wobec wszystkich grup społecznych (w tym osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, seniorów, osób doświadczających czasowej utraty zdrowia czy sprawności fizycznej) dla których należy zbudować dostępną, przyjazną przestrzeń publiczną i dobre warunki życia.

Po drugie, Program jest konsekwencją polityki zrównoważonego rozwoju. Polityka ta wskazuje, że rozwój społeczny jest zasadniczym czynnikiem wsparcia postępu gospodarczego. Generuje innowacje i zasoby do ich tworzenia.

Po trzecie, Program jest wynikiem oceny stanu rzeczywistości społecznej i fizycznej, zgodnie z którą osoby z niepełnosprawnościami i seniorzy stanowią znaczną część naszego społeczeństwa, żyją w rodzinach i lokalnych społecznościach obok nas i korzystają na co dzień z tych samych usług i produktów. Skutkuje to koniecznością istotnej przebudowy przestrzeni publicznej, tak aby na równych zasadach służyć wszystkim jej użytkownikom.

Wszystko to oczywiście prawda, tyle że niestety nieoddająca całości zjawiska.

Pamiętając omówioną w ramach pierwszego tomu niniejszego podręcznika hierarchię źródeł prawa (a także podstawowe zasady konstytucyjne), istoty i genezy dostępności w polskim systemie prawnym upatrywać i doszukiwać należy się nigdzie indziej jak w Konstytucji RP. Odwołując się nawet do wskazanych powyżej przesłanek i przyczyn Rządowego Programu Dostępność Plus – czyż zasada pomocniczości (rozumiana wielopłaszczyznowo) nie jest zasadą konstytucyjną? Czyż nie wywodzi się jej z zasady demokratycznego państwa prawnego, czyli art. 2 Konstytucji RP (w brzmieniu: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.”). Czy zasada zrównoważonego rozwoju nie jest kolejną zasadą konstytucyjną? Określa ją przecież art. 5 Konstytucji RP, w brzmieniu: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.”.

Powyższe stwierdzenia są oczywiście prawdziwe, jednakże ani w art. 2 ani w art. 5 należy doszukiwać się prawnych, właściwie prawno-konstytucyjnych fundamentów dostępności. Fundament taki stanowią bez wątpienia art. 32 Konstytucji RP w brzmieniu:

Konstytucja RP:

Art. 32. 1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

„Art. 32. 1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.”
oraz

art. 30 Konstytucji RP w brzmieniu:

„Art. 30. Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.”

Konstytucja RP:

Art. 30. Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

O ile ustęp pierwszy art. 32 formułuje konstytucyjną zasadę równości, to dla potrzeb analizy konstytucyjnej genezy dostępności warto zwrócić uwagę na zawartą w ustępie drugim przywołanego przepisu – podstawową konsekwencję zasady równości, mianowicie – zakaz dyskryminacji. Co istotne konstytucyjny zakaz dyskryminacji to zakaz o charakterze uniwersalnym, zarówno pod względem podmiotowym (pozostaje skuteczny wobec wszystkich podmiotów poprzez użycie określenia „nikt”), jak i pod względem przedmiotowym. Zakaz dyskryminacji jest również zakazem o charakterze bezwzględny – nie może go uchylić ustawodawca zwykły, nie mogą również odstąpić od jego stosowania organy władzy publicznej, związane choćby art. 7 Konstytucji RP (w brzmieniu: „Organ władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.”).

Sama dyskryminacja, to różnicowanie podmiotów ze względu na ich cechę osobistą, która stanowić musi przesłankę podziału niedozwoloną prawnie. Działanie takie pozostaje zakazane, chyba że dokonywane jest w oparciu o wyraźną, szczególną podstawę konstytucyjną – czyli przesłankę dozwoloną prawnie. Dobrym przykładem wskazanego zjawiska, czyli swoistego premiowania określonych grup czy jednostek, są konstytucyjne regulacje nakazujące szczególnie stopień ochrony dla pewnych grup osób (np. kobiet ciężarnych, osób niepełnosprawnych czy osób w podeszłym wieku).

Co szczególnie istotne, Konstytucja nie formułuje zamkniętego katalogu przyczyn dyskryminacji – posługując się przy tym otwartym określeniem „jakiegokolwiek przyczyny”. Brak sformułowania zamkniętego katalogu przesłanek dyskryminacyjnych nie jest błędem, ani niedopatrzaniem prawodawcy konstytucyjnego – katalog taki pozostaje otwarty, a za niedopuszczalne uznawać należy wszelkie przesłanki i kryteria oparte na właściwości osobistej podmiotów różnicowanych, jeśli nie znajduje to dostatecznego uzasadnienia w przepisach konstytucyjnych. Wśród takich przesłanek wskazać można choćby: kryterium rasy czy narodowości, religię czy przekonania polityczne.

Czy zatem niepełnosprawność stanowić może dozwolone prawnie, niedyskryminujące kryterium podziału? Oczywiście, że nie.

Podkreślenia wymaga również, iż wiążące Polskę prawo międzynarodowe, także nie posługuje się zamkniętym (enumeratywnym) katalogiem przesłanek dyskryminacyjnych. Warto przywołać w tym miejscu choćby art. 14 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (właściwie: Konwencji o Ochronie Praw Człowieka I Podstawowych Wolności), który formułując zakaz dyskryminacji, wskazuje jej powody takie jak: „, płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości

narodowej, majątek, urodzenie bądź jakiegokolwiek inne przyczyny". Te inne przyczyny, to z pewnością również niepełnosprawność oraz przesłanki obligujące do wdrożenia szeroko pojętej dostępności.

Przypomnieć należy, co z pewnością wiedzą Państwo po lekturze pierwszego tomu podręcznika, iż choć Europejska Konwencja Praw Człowieka stoi poniżej Konstytucji RP, to jednak jej regulacje pozostają wiążące dla ustawodawcy zwykłego (wynika to z normy kolizyjnej zawartej, jak Państwo pamiętają, w art. 91 Konstytucji RP).

Warto wskazać, iż w sukurs powyższym rozważaniom, przychodzi orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wskazując listę cech niewątpliwie dyskryminacyjnych. Są to: płeć, rasa, kolor skóry, urodzenie, język, wyznanie, przekonania, przynależność narodowa i etniczna, pochodzenie społeczne, majątek, ale także wiek, zdrowie, pełnosprawność, orientacja seksualna oraz każda inna cecha osobista.

Wszystkie cechy wymienione w powyższym otwartym katalogu definiują człowieka jako jednostkę. Odnoszą się zatem wprost do jego niezbywalnej godności -stąd też jako drugi z konstytucyjnych filarów dostępności wskazano art. 30 Konstytucji RP („Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”). Godność ludzka jest przyrodzona, niezbywalna i co istotne niestopniowalna przez jakiegokolwiek kryteria. Taką samą godność posiadają pełno i niepełnosprawni, taką samą godność mają osoby ze szczególnymi potrzebami i osoby takich potrzeb nieposiadające,

Co szczególnie istotne, zakaz dyskryminacji obowiązuje zarówno w treści prawa (stąd konieczność prowadzenia monitoringu prawa i weryfikacji propozycji legislacyjnych), jak i w procesie jego stosowania.

Dla kompletnego wskazania norm konstytucyjnych, które postrzegane powinny być jako konstytucyjna podstawa dostępności, nie sposób pominąć art. 69, w brzmieniu: „Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy

Konstytucja RP:

Art. 69 Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

oraz komunikacji społecznej.” I choć jest to przepis o charakterze odsyłającym (do ustawy wydanej przez ustawodawcę zwykłego), który nie ustanawia również praw podmiotowych osób niepełnosprawnych, wskazać należy, iż on formułuje on szczególną zasadę polityki państwa oraz obowiązki władz publicznych².

Interpretacja powyższej normy, uwzględniająca powiązanie z art. 30 Konstytucji, wskazuje na konieczność podjęcia przez władze publiczne starań na rzecz stworzenia osobom niepełnosprawnym godnych warunków życia na co najmniej trzech płaszczyznach:

- zabezpieczeniu egzystencji (w tym stworzenia mechanizmów zabezpieczenia społecznego dla osób niepełnosprawnych);
- przysposobienia do pracy (np. dedykowane programy szkoleniowe oraz preferencje dla zatrudniania osób niepełnosprawnych);
- komunikacji społecznej (tworzenia infrastruktury, umożliwiającej niepełnosprawnym przemieszczanie się i nawiązywanie kontaktów z innymi ludźmi).

Jako szczególnie istotna dla głównego przedmiotu niniejszego podręcznika – dostępności – jawi się trzecia spośród powyższych dziedzin życia społecznego, która sama w sobie wydaje się wystarczającą przyczyną do podjęcia działań z zakresu rozpowszechnienia dostępności, takich jak choćby Rządowy Program Dostępność Plus. Co więcej, wielokrotnie spotkać można rozszerzającą interpretację omawianego przepisu, dozwalającą na rozciągnięcie jego stosowania również do innych dziedzin, jak dostęp do edukacji czy zapewnienie możliwości udziału w życiu publicznym.

Podkreślenia wymaga również, iż choć przepis art. 69 Konstytucji nakłada obowiązki na władze publiczne, nie odnosząc się wprost do podmiotów prywatnych (o charakterze niepublicznym), to pamiętać należy, iż ustawodawca zwykły posiada uprawnienie by takie obowiązki sformułować (np. wobec pracodawców czy inwestorów budowlanych – o czym szerzej w kolejnych rozdziałach niniejszego podręcznika).

Reasumując rozważania w zakresie konstytucyjnych podstaw szeroko rozumianej dostępności, pamiętać należy, że stanowią je trzy omówione powyżej normy konstytucyjne – art. 30 (godność), art. 32 (zakaz dyskryminacji) oraz art. 69 (pomoc władz publicznych wobec osób niepełnosprawnych). Dopiero łączne odczytywanie ww. przepisów, oddające szeroki kontekst konstytucyjny, łączący wsparcie wobec osób niepełnosprawnych z nakazem poszanowania

---

2 Zob. więcej np.: Banaszak B., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012 r., s. 414.

godności ludzkiej i zakazem dyskryminacji (przecież „jakiegokolwiek przyczyna” to także niepełnosprawność, której zresztą sama Konstytucja nie definiuje pozostawiając również i tutaj możliwości interpretacyjne), pozwala na stwierdzenie, że „z całokształtu przepisów konstytucyjnych wynika nakaz ochrony osób niepełnosprawnych przed sytuacjami społecznego wykluczenia”, a „udzielanie pomocy” osobom niepełnosprawnym, tak aby mogły one prowadzić życie w społeczeństwie, jest jedną z koniecznych przesłanek poszanowania godności człowieka.³

Dostępność w wiążącym Polskę prawie międzynarodowym

Przedstawienie i omówienie w ramach niniejszego podręcznika, choćby w zarysie, podstawowych aktów wiążącego Rzeczpospolitą prawa międzynarodowego, wynika nie tylko z konieczności dostarczenia Czytelnikowi kompletnej wiedzy w zakresie dostępności i jej prawnych podstaw – pamiętać należy, iż ratyfikowane akty prawa międzynarodowego stanowią prawo powszechnie obowiązujące, co więcej częstokroć mają pierwszeństwo przed aktami krajowymi rangi podkonstytucyjnej (wynika to z zawartych w Konstytucji norm kolizyjnych, szczegółowo omówionych w pierwszym tomie niniejszego opracowania). Co więcej, przywołane akty prawne stawały się często przyczyną wdrożenia poszczególnych rozwiązań krajowych. A co najistotniejsze, chcąc prowadzić skuteczny monitoring prawa w zakresie dostępności, nie sposób nie znać przywołanych w niniejszym rozdziale aktów normatywnych, tym bardziej, iż posiadają one prymat nad prawodawstwem krajowym.

Jako pierwszą wskazać należy, omówioną już Europejską Konwencję Praw Człowieka (EKPC), właściwie: Konwencję o Ochronie Praw Człowieka I Podstawowych Wolności sporządzoną w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. W ramach ww. aktu prawnego uwzględnienia wymaga przywoływany już w kontekście zakazu dyskryminacji art. 14, w brzmieniu: „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.” Co szczególnie istotne – Europejska Konwencja Praw Człowieka nie gwarantuje szczególnego poziomu opieki czy

Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPC)

³ Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II, Wydawnictwo Sejmowe 2016 r.

wsparcia osobom niepełnosprawnym, przywoływana może być zatem wyłącznie w ramach potwierdzenia otwartego katalogu przesłanek dyskryminacyjnych do których z całkowitą pewnością należy również niepełnosprawność.

Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, obowiązującego Rzeczpospolitą, jest trudna do przecenienia w zakresie dostępności i wsparcia dla osób

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej

zagrożonych wykluczeniem czy napotyających bariery – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

W ramach przywołanego aktu normatywnego uwagę zwrócić należy na: art. 21 ust. 1, w brzmieniu: „1. Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.”; art. 25, w brzmieniu: „Prawa osób w podeszłym wieku. Unia uznaje i szanuje prawo osób w podeszłym wieku do godnego i niezależnego życia oraz do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym.” oraz art. 26 w brzmieniu: „Integracja osób niepełnosprawnych. Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności.”.

Ze wskazanych powyżej norm, jasno wynika nie tylko uznanie niepełnosprawności i wieku jako przesłanek dyskryminacyjnych – dokonane wprost, bez konieczności wyinterpretowywania ich z otwartego katalogu, ale przede wszystkim konieczność zapewnienia osobom w podeszłym wieku i osobom niepełnosprawnym dostępności do życia społecznego (i nie tylko) oraz uczestniczenia w nim. Co istotne, przypominając sobie katalog podmiotowy Programu Dostępność Plus – warto zwrócić uwagę, iż mimo że to katalog otwarty, to bezpośrednio uwzględni on zarówno osoby niepełnosprawne, jak i osoby starsze.

Podstawowe, a właściwie fundamentalne, znaczenie dla poruszanej problematyki dostępności ma ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku – Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.

(sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r.).Przypominając sobie choćby dwie z podstawowych definicji polskiej ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – racjonalne usprawnienie oraz

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych

uniwersalne projektowanie – pamiętać należy, co było już wskazywane, iż wywodzą się one wprost z wyżej wymienionej Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Oczywiście zawężenie znaczenia Konwencji wyłącznie do przeniesienia zeń do rodzimego porządku prawnego dwóch definicji byłoby nieuprawnione – mając na uwadze nie tylko doniosłość i rangę przedmiotowego aktu, ale również i przede wszystkim jego wartość merytoryczną.

Jak słusznie podkreśla się w literaturze tematu Konwencja nie tylko na nowo definiuje niepełnosprawność, istotnie poszerza krąg osób uprawnionych oraz przedstawia znane już prawa i wolności w nowym świetle, uwypuklając odrębne potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Dodatkowo Konwencja nakłada na władze państwowe obowiązek podjęcia wszelkich środków, w tym ustawodawczych, w celu wdrożenia praw osób z niepełnosprawnościami, uwzględnienia ich specjalnych potrzeb oraz przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność (również w sektorze prywatnym). Ponadto przy tworzeniu i wdrażaniu ustawodawstwa i polityki na rzecz implementacji postanowień Konwencji państwa strony powinny konsultować się i współpracować z osobami z niepełnosprawnościami i reprezentującymi je organizacjami.

Wśród norm i zapisów Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych, z racji doniosłości i powagi samego aktu i jego znaczenia, ciężko wskazać te najistotniejsze, bo właściwie każdy artykuł niesie ze sobą ogromny zakres regulacyjny związany z dostępnością.

Już pierwszy artykuł omawianej Konwencji, w brzmieniu:

„Celem niniejszej konwencji jest popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności. Do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.”

Istotą cytowanego przepisu jest nie tylko definicja osoby niepełnosprawnej jako takiej – uwagę zwracają (poruszone już na gruncie analizy rodzimych norm konstytucyjnych): konieczność poszanowania przyrodzonej godności człowieka i przestrzegania zasady równości. Mimo swojej doniosłości i rangi, powinniśmy pamiętać, że nie jest to spojrzenie jakkolwiek nowe i nieznanne polskiemu porządkowi prawnemu.

Szczególne znaczenie w ramach przedmiotowej Konwencji przypisać należy zawartym w niej definicjom (art. 2), w tym definicji:

komunikacji, która obejmuje języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille'a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy wspomagające (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.",

Komunikacja

oraz

języka, obejmującego „język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego”.

Język

Zdefiniowanie i legalne (prawne) rozszerzenie zakresu ww. pojęć – w tym formalne zrównanie języka migowego i mówionego (oraz innych form przekazu), a także utworzenie tego, co uznać należy za formę komunikowania (czego dokonano katalogiem otwartym), pozostaje nie do przecenienia w ramach analiz związanych z prawnym umocowaniem dostępności. Szczegółową analizę w zakresie zarówno komunikacji jak i języka odnajdzie Czytelnik w kolejnych rozdziałach niniejszego podręcznika.

Wśród definicji zawartych w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych szczególną rolę pełni wprowadzenie do międzynarodowego obrotu prawnego pojęcia dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. Zgodnie z art. 2 Konwencji dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność „oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych, wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.” Co istotne, zakaz dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność posiada otwarty katalog przedmiotowy, obejmując swoim zakresem wszelkie dziedziny życia i wszelkie przejawy dyskryminacji. Ważne, na gruncie monitoringu stosowania prawa w zakresie dostępności pozostaje wskazanie, iż odmowa racjonalnego usprawnienia stanowi bezpośrednią dyskryminację osób z niepełnosprawnościami.

Powyższe wnioski oparte na definicji pojęcia dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność znajdują swoje potwierdzenie w art. 5 ust. 2 Konwencji, w brzmieniu: „Państwa Strony zakazą jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność i zagwarantują osobom niepełnosprawnym jednakową dla wszystkich i skuteczną ochronę przed dyskryminacją z jakichkolwiek względów.”. Cytowany przepis, obligujący strony Konwencji (w tym także Polskę) do utworzenia stosownych gwarancji poszanowania praw osób niepełnosprawnych (co czyni się oczywiście środkami prawnymi – ustawowymi) ponownie podkreśla z całą stanowczością otwartość katalogu przesłanek dyskryminacyjnych (posługując się przy tym pojęciem „jakichkolwiek względów”).

Warte przywołania pozostają również wskazane w art. 3 zasady Konwencji, obejmujące:

- „(a) poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby,
- (b) niedyskryminację,
- (c) pełny i skuteczny udział i włączenie w społeczeństwo,
- (d) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, będących częścią ludzkiej różnorodności i całej ludzkości,
- (e) równość szans,
- (f) dostępność,
- (g) równość mężczyzn i kobiet,
- (h) poszanowanie rozwijających się zdolności niepełnosprawnych dzieci oraz poszanowanie prawa dzieci niepełnosprawnych do zachowania tożsamości.”

Szczególną uwagę poświęcić należy nie tylko poszanowaniu godności, niedyskryminacji czy równości szans (które omówione zostały już uprzednio), ale wskazanym w literach c i d – akceptacji odmienności osób niepełnosprawnych i ich włączeniu w życie społeczne. Nie jest to oczywiście konstrukcja niezna na uprzednio prawu polskiemu, i rażące byłoby twierdzenie, iż Państwo Polskie skutecznie nie działało wcześniej w tym obszarze – pamiętać trzeba jednak o randze cytowanych norm, ich miejscu w porządku prawnym i ewentualnej roli kolizyjnej. Posługując się natomiast szerszym spojrzeniem niż prawodawstwo rodzime, warto zastanowić się chwilę, w jak opłakanym stanie są prawa osób niepełnosprawnych w niektórych państwach świata, skoro Konwencja Narodów Zjednoczonych musi deklarować coś z naszej – polskiej czy europejskiej perspektywy – zupełnie oczywistego.

Najistotniejszą z punktu widzenia niniejszego podręcznika pełni jednak inna spośród zasad wskazanych w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych – wymieniona w art. 3 lit. f – dostępność, która jako pojęcie weszła tym samym do obiegu prawa międzynarodowego i w konsekwencji do prawodawstw krajowych. Dostępność, z racji jej uregulowania w Konwencji i sposobu w jaki tego dokonano, postrzegać należy ją jako zasadę ogólną Konwencji i prawo osób niepełnosprawnych, ale również jako swoisty obowiązek władz państwowych, które mają ją zapewnić.

Dostępność

Na potrzeby niniejszego opracowania warto przywołać pełne brzmienie art. 9 Konwencji, stanowiącego:

„Dostępność

1. Aby umożliwić osobom niepełnosprawnym niezależne życie i pełny udział we wszystkich sferach życia, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia im, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Środki te, obejmujące rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności, stosują się między innymi do:

(a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy,
(b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych.

2. Państwa Strony podejmą również odpowiednie środki w celu:

(a) opracowywania, ogłaszania i monitorowania wdrażania minimalnych standardów i wytycznych w sprawie dostępności urządzeń i usług ogólnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych,
(b) zapewnienia, że instytucje prywatne, które oferują urządzenia i usługi ogólnie dostępne lub powszechnie zapewniane, będą brały pod uwagę wszystkie aspekty ich dostępności dla osób niepełnosprawnych,
(c) zapewnienia wszystkim zainteresowanym osobom szkolenia na temat kwestii dostępności dla osób niepełnosprawnych,
(d) zapewnienia w ogólnodostępnych budynkach i innych obiektach oznakowania w alfabecie Braille'a oraz w formach łatwych do czytania i zrozumienia,
(e) zapewnienia różnych form pomocy i pośrednictwa ze strony innych osób

lub zwierząt, w tym przewodników, lektorów i profesjonalnych tłumaczy języka migowego, w celu ułatwienia dostępu do ogólnodostępnych budynków i innych obiektów publicznych,

(f) popierania innych odpowiednich form pomocy i wsparcia osób niepełnosprawnych, aby zapewnić im dostęp do informacji,

(g) popierania dostępu osób niepełnosprawnych do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, w tym do Internetu,

(h) popierania, od wstępnego etapu, projektowania, rozwoju, produkcji i dystrybucji dostępnych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, tak aby technologie te i systemy były dostępne po najniższych kosztach.”.

Co zwraca szczególną uwagę w powyższym przepisie – oczywiście podtrzymanie zasady równości, możliwość pełnego udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, otwartość katalogu obszarów w których wdrażana powinna być dostępność – wreszcie, skonkretyzowane obowiązki władz państwowych (i instytucji prywatnych!) w zakresie wdrażania idei dostępności.

Szczegółową analizę realizacji przez Rzeczpospolitą Polską ww. obowiązków oraz pozostałych postanowień Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych, znajdzie Czytelnik w kolejnych rozdziałach niniejszego podręcznika.

Pamiętać należy ponadto, iż odrębną grupę aktów normatywnych dotyczących dostępności stanowią akty prawne Unii Europejskiej. Wśród nich wskazać należy z pewnością Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/882 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wymogów dostępności produktów i usług, stanowiącą pierwszą tak kompleksową regulację dostępności w prawie unijnym (choć zauważyć należy, iż jej charakter ma raczej wymiar rynkowy). Jej zasadniczym celem jest usuwanie barier dla swobodnego przepływu dostępnych produktów i usług oraz zapewnienie wspólnych, jednakowych wymogów dostępności wybranych produktów i usług, w tym: sprzętu komputerowego i systemów operacyjnych, terminali samoobsługowych, usług łączności elektronicznej (w tym zgłoszeń alarmowych), audiowizualnych usług medialnych, usług. Jak słusznie zauważono⁴, Dyrektywa powyższa wpisuje się również w krajowy program „Dostępność Plus”, stanowiąc jego uzupełnienie w wymiarze rynkowym. Wspiera także realizację postanowień Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych.

4 <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barier/dostepnosc-plus/aktualnosci/europejski-akt-o-dostepnosc/>

Wśród prawa unijnego warto wskazać również znaczenie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego – definiującą dostępność, jako zasady i techniki, jakie powinno się stosować przy projektowaniu, tworzeniu, utrzymywaniu i aktualizowaniu stron internetowych oraz aplikacji mobilnych, tak by były bardziej dostępne dla użytkowników, szczególnie dla osób niepełnosprawnych – z uwzględnieniem konieczności uczynienia ww. stron i aplikacji bardziej postrzegalnymi, funkcjonalnymi, zrozumiałymi i rzetelnymi.

Osobną grupę przepisów unijnych zawierającą częstokroć liczne regulacje z zakresu dostępności, której istnienie i obowiązywanie obligatoryjnie wskazać należy, stanowią akty o charakterze sektorowym (tj. właściwym dla danej, określonej gałęzi – sektora gospodarki). Jako przykład takiej regulacji przywołać można choćby: Rozporządzenie (WE) nr 1371/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. dotyczące praw i obowiązków pasażerów w ruchu kolejowym – obejmujące swoim zakresem również zagadnienia dotyczące dostępności połączeń dla osób niepełnosprawnych.

Krajowe akty prawne w zakresie dostępności

Mając na uwadze zasadniczą otwartość katalogu podmiotowego i przedmiotowego dostępności, za niemożliwe uznać należy stworzenie enumeratywnego zestawienia wszystkich krajowych aktów prawnych zawierających regulacje w zakresie dostępności. Zestawienie poniższe (pozbawione szczegółowego omówienia przywołanych regulacji – z racji ich analizy w kolejnych rozdziałach niniejszego podręcznika) zawiera jednak najistotniejsze akty normatywne omawianego zakresu, których ewentualne nowelizacje powinny być obligatoryjnie weryfikowane w ramach prowadzenia monitoringu prawa w zakresie dostępności.

Do regulacji tych zaliczyć należy z pewnością:

- ustawę z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami;
- ustawę z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych;
- ustawę z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne;

- ustawę z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się;
- rozporządzenie Ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej z dnia 4 marca 2021 r. w sprawie szczegółowych wymogów, jakie muszą spełniać podmioty dokonujące certyfikacji dostępności, wzoru wniosku o wydanie certyfikatu dostępności oraz wzoru certyfikatu dostępności;
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych;
- rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 26 marca 2014 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych;

oraz inne akty z rozmaitych obszarów i dziedzin, które w zakresie swojej regulacji zawierają normy dotyczące dostępności, w tym:

- ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym;
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane;
- ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych;
- ustawę z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawobankowe;
- ustawę z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej;
- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
- ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
- ustawę z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta;
- ustawę z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym;
- ustawę z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji;
- ustawę z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących;

- ustawę z dnia 23 października 2018 r. o Solidarnościowym Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych
- a także akty wykonawcze wydane na podstawie upoważnień zawartych w ww. ustawach, w tym na przykład: rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie.

Wskazując normatywne uregulowanie dostępności w rodzimym porządku prawnym, nie sposób nie wspomnieć również o Rządowym Programie „Dostępność Plus” (ustanowionym na mocy uchwały nr 102/2018 Rady Ministrów z dnia 17 lipca 2018 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Dostępność Plus). Pamiętać należy, iż koordynację nad wykonaniem programu powierzono się ministrowi właściwemu do spraw rozwoju regionalnego. (Konstrukcję – ministra właściwego do spraw – pamiętają Państwo z pewnością z lektury pierwszego tomu niniejszego podręcznika – nie jest istotne zatem jaką nazwą będzie nosił aktualnie dany minister – istotny pozostaje w tym przypadku powierzony mu dział administracji rządowej).

Warto wskazać również, iż to właśnie ww. ministrowi, tj. ministrowi właściwemu do spraw rozwoju regionalnego powierzono koordynację zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (wynika to z art. 8 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami). W związku z powyższym stroną internetową ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego (i właściwe mu wykazy i rejestry) należy monitorować szczególnie, prowadząc monitoring prawa w zakresie dostępności.

Analizując Rządowy Program wspomnieć należy również, iż z dniem wejścia w życie ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, stał się rządowym programem mającym na celu wsparcie działań na rzecz dostępności.

Gwoli ścisłości i kompletności przedstawienia zarysu krajowych regulacji prawnych dotyczących szeroko rozumianej dostępności, wskazać należy jeszcze dwa akty normatywne – które niestety, z racji swojej formy prawnej (uchwały Sejmu RP), nie są źródłami prawa powszechnego.

Pierwszym z nich jest Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. W ramach przedmiotowej regulacji Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uznał, że osoby niepełnosprawne, czyli osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę

oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Ponadto Sejm stwierdził, iż oznacza osobom niepełnosprawnym zapewniony powinny zostać m.in.:

- dostęp do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym,
- dostęp do nauki w szkołach wspólnie ze swymi pełnosprawnymi rówieśnikami, jak również do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej,
- dostęp do pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych,
- dostęp do pracy na otwartym rynku pracy zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami oraz korzystania z doradztwa zawodowego i pośrednictwa, a gdy niepełnosprawność i stan zdrowia tego wymaga - prawo do pracy w warunkach dostosowanych do potrzeb niepełnosprawnych,
- życie w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, w tym:
  - ▷ dostęp do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej,
  - ▷ swobodne przemieszczanie się i powszechne korzystanie ze środków transportu,
  - ▷ dostęp do informacji,
  - ▷ możliwości komunikacji międzyludzkiej,
- posiadanie samorządnej reprezentacji swego środowiska oraz do konsultowania z nim wszelkich projektów aktów prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych,
- pełne uczestnictwo w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce odpowiednio do zainteresowań i potrzeb.

Warto zauważyć, że już w roku 1997 Sejm RP zauważył i potwierdził to, co w zasadniczym zrębie kwalifikujemy dzisiaj jako zapewnienie dostępności – w tym np. konieczność eliminacji barier funkcjonalnych; możliwość przemieszczania, komunikowania czy pełnego udziału niepełnosprawnych w życiu społecznym. Co równie ważne, Sejm podniósł konieczność konsultowania z niepełnosprawnymi wszystkich projektów aktów normatywnych ich

dotyczących. Szkoda, że wszystko powyższe, zawarte zostało w uchwale Sejmu (której miejsce w porządku prawnym jest Państwu znane po lekturze pierwszego tomu niniejszego podręcznika), a nie w akcie rangi ustawowej i rozumieć można to wyłącznie jedynie w formie postulatu czy swoistej deklaracji ideowo-programowej.

Drugą wartą wspomnienia uchwałą, jest uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 grudnia 2012 r. w sprawie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych. Mimo iż ww. uchwałę również klasyfikować należy jako akt niebędący źródłem prawa powszechnego, warto wskazać, iż w jej ramach Sejm Rzeczypospolitej Polskiej „apeluje do wszystkich obywateli oraz instytucji publicznych o podejmowanie różnorodnych inicjatyw służących realizacji ducha i litery Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, a w szczególności o tworzenie warunków równego dostępu osób niepełnosprawnych do dóbr publicznych oraz promowanie postaw aktywizujących i włączających te osoby w główne nurty życia naszego kraju.”

Podsumowanie

Analiza i lektura niniejszego rozdziału doprowadzić winna do jednego zasadniczego wniosku – błędem jest rozumienie dostępności jako pojęcia wynikającego jedynie z ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami czy Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych.

Dostępność jako ideę i zjawisko wyprowadzić można z rodzimych przepisów konstytucyjnych i przywołanych przepisów prawa międzynarodowego. W polskim porządku prawnym funkcjonuje ona, choć nienazwana wprost, od bardzo dawna – co skutecznie udowodniono w niniejszym rozdziale.

By w pełni oddać to, co nazywać chcemy i powinniśmy dostępnością, rozpatrywać musimy ją łącznie z zasadą równości, zakazem dyskryminacji, godnością człowieka i obowiązkiem opieki nad osobami wykluczonymi i niepełnosprawnymi. Dopiero takie, całościowe podejście do dostępności pozwoli zrozumieć ducha praw i przedmiot idei o której traktujemy. Nie jest dostępność tylko i wyłącznie definicją ustawową i takim czy innym, kolejnym obowiązkiem do bezemocjonalnego wdrożenia – dostępność to idea, obowiązek prawny i moralny, to także zasada prawa, którą wyprowadzić można z zasady równości i nienaruszalnej w żadnym przypadku godności istoty ludzkiej.

Rozdział II

Dostępność architektoniczna

Ariadna Dubińska

Architektura opiera się na trzech zasadach
Trwałość – Użyteczność – Piękno
Witruwiusz

Prawo do równego traktowania, uwzględniania szczególnych potrzeb mają zagwarantowane wszyscy obywatele Polski. Regulują to przepisy zarówno Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jak i Karty Praw Osób Niepełnosprawnych. Oznacza to, że z żadnej przyczyny, w tym także z powodu niepełnosprawności psychicznej, fizycznej czy intelektualnej lub chociażby podeszłego wieku nie możemy być dyskryminowani. Skupiając się na sytuacji osób z niepełnosprawnością należy podkreślić, że ta grupa także ma prawo do niezależnego, aktywnego, samodzielnego życia społecznego oraz zawodowego, w otoczeniu nie zawierającym barier wpływających na ich możliwości mieszkaniowe, edukacyjne, zawodowe czy np. realizację potrzeb zabawy i wypoczynku. Spełnienie tych podstawowych kryteriów sprawia, że osoby mające szczególne potrzeby mogą pozostać aktywnymi uczestnikami społeczeństwa, co pozwala na zachowanie poczucia własnej wartości, satysfakcji z życia oraz poczucia kontroli nad własnym życiem.

Tyle w teorii, gdyż codziennie spotykane ograniczenia pokazują, że wiele obiektów użyteczności publicznej, osiedli mieszkalnych a także miejsc pracy jest wciąż niedostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W poniższym rozdziale zostanie przybliżona problematyka związana z dostępnością architektoniczną przestrzeni publicznej oraz mieszkalnej czy związanej z wypoczynkiem i aktywnością sportową osób z niepełnosprawnościami.

Podstawowe ograniczenia osób niepełnosprawnych

Niepełnosprawność jest cechą osób doświadczających trudności w jednej bądź kilku sfer życia – psychicznej, fizycznej, intelektualnej, społecznej czy np. zawodowej. Może ona wiązać się z przewlekłą chorobą bądź wynikać ze zdarzenia losowego (np. amputacja kończyny po wypadku komunikacyjnym) czy wiązać się z podeszłym wiekiem. Każda z tych grup osób, aby móc realizować swoje potrzeby a także pełnić role społeczne czy zawodowe wymaga zapewnienia odpowiednich warunków – w tym m.in. zorganizowania tak przestrzeni aby była ona funkcjonalna i zapewniała możliwie wysoki poziom wygody dla korzystających z niej osób.

Podejmując się analizy sytuacji osób z niepełnosprawności w odniesieniu do ich funkcjonowania należy zwrócić uwagę, że bariery z którymi muszą na co dzień się zmagać wiążą się zarówno z kwestią dostępności architektonicznej jak również komunikacyjnej czy chociażby technicznej. Najważniejsze ograniczenia, z którymi spotykają się osoby z niepełnosprawnością to:

- ograniczenie w równym traktowaniu wobec prawa – dot. sytuacji, w której w instytucjach publicznych, w tym m.in. w sądach, lokalach wyborczych czy np. placówkach Policji napotyka się bariery funkcjonalne m.in. Schody czy drzwi wymagające otwierania ich tylko z pomocą rąk;
- ograniczenie dostępu do edukacji – ze względu na konieczność uczęszczania jedynie do placówek edukacyjnych, które dostosowały przestrzeń do potrzeb niepełnosprawnych. Ogranicza to znacznie swobodny wybór kierunku czy poziomu kształcenia osób z niepełnosprawnością.
- ograniczenia w dostępie do opieki medycznej – szpitale, przychodnie czy laboratoria, z których na co dzień korzystają pacjenci nie zawsze są w stanie zapewnić wysokiej jakości powszechną opiekę, diagnostykę czy rehabilitację;
- ograniczenia w dostępie do miejsc sportu i rekreacji – wiąże się to z niedostosowaniem tych obiektów do swobodnego i samodzielnego korzystania przez osoby z niepełnosprawnością;
- ograniczenie w dostępie do transportu publicznego oraz prywatnego – wiąże się z koniecznością korzystania z wybranych środków transportu, poruszających się o określonych godzinach a posiadających udogodnienia dla osób niepełnosprawnych;

- ograniczenia w zakresie informacji publicznej – np. sygnalizacja świetlna bardzo często nie dostosowana jest do potrzeb osób niewidomych i niesłyszących;
- ograniczenie w dostępności do miejsc użyteczności publicznej – dotyczy barier urbanistycznych, czyli wysokie krawężniki, bruk, schody bez możliwości podjazdu, zmniejszające szanse pojawienia się osób z niepełnosprawnością (poruszających się na wózkach inwalidzkich bądź z balkonikami) w określonych miejscach jak np. parki, muzea czy hotele a także korzystania w pełni z ulic czy chodników.¹

Fot. 1. Nie dostosowanie przestrzeni miejskiej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.
Źródło: www.canva.com

Analizując problem barier należy uwzględnić podkreślić, że spotykają je na swojej drodze nie tylko osoby z uszkodzonym narządem ruchu ale także te z innymi niepełnosprawnościami, np. zw. z narządem wzroku, słuchu, chorobami psychicznymi, neurologicznymi czy niepełnosprawnością intelektualną. Dla nich wszystkich każdy dzień to wyzwanie, konieczność pokonywania barier architektonicznych stojących na drodze do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym, edukacyjnym, zawodowym czy po prostu towarzyskim. Dla osób sprawnych przeszkody z jakimi zmagają się na co dzień osoby z niepełnosprawnością są niezauważalne, często pomijane w debacie publicznej a co za tym idzie nie znikają tak szybko jak powinny.

1 Wandzich D., Wientzek A., Płaza G., Bariery architektoniczne a bezpieczna edukacja osób niepełnosprawnych, w: Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji, 2014.

Przestrzeń miejska jako źródło barier

Spółeczny aspekt niepełnosprawności jasno wskazuje, że nie można jej zdefiniować jedynie z powodu schorzenia, tragicznego wydarzenia czy urazu, gdyż przyczyna niepełnosprawności nie tyle leży po stronie ograniczeń jednostki, co źle zorganizowanego otoczenia stwarzającego liczne bariery. Takie ujęcie skłania się do nie tyle zachęcania osoby z niepełnosprawnością do adaptacji w zastanej sytuacji, co dążenia do przystosowania społecznego otoczenia do potrzeb różnych grup z ograniczeniami. Ponadto podkreślić należy, że osoba z niepełnosprawnością ma prawo w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, co oznacza konieczność zapewnienia dostępności środowiska fizycznego – zarówno w obrębie prywatnego mieszkania jak i na ulicy czy w parku. Jako najbardziej znaczącą dla jakości życia osób z niepełnosprawnością wskazuje się architekturę mieszkań, budynków, środków transportu oraz przestrzeni publicznej.²

Aktualnie obowiązująca ustawa zasadnicza Prawo Budowlane w bardzo jasny sposób wskazuje na konieczność zapewnienia dostępu dla osób z niepełnosprawnościami do budynków. Według jej wytycznych już na etapie planowania, projektowania i przebudowy budynków użyteczności publicznej czy mieszkalnictwa wielorodzinnego architekci powinni uwzględnić fakt, że z tych miejsc w przyszłości będą również korzystały osoby z różnymi niepełnosprawnościami a co za tym idzie zadbać o ich użyteczność dla tych grup społecznych. Oznacza to, że w teorii nie powinno być budynków, które są niedostosowane dla osób poruszających się na wózkach, z balkonikami czy po prostu mającymi dysfunkcje narządu ruchu.³ Rzeczywistość jednak daleka jest od proponowanego ustawowego ideału. Poniżej przedstawionych zostanie kilka przykładów obrazujących trudności, z jakimi w przestrzeni miejskiej muszą sobie radzić osoby z niepełnosprawnościami.

Najbardziej widoczna i doskwierająca osobom z niepełnosprawnościami niedogodność w strefie miejskiej dotyczy tzw. ciągów pieszo-jezdnych i chodników. Wiąże się to z niedostosowaniem spadków i nachyleń powierzchni, które bardzo często przekraczają 6% normę. Jednakże norma zapisana w przepisach nie uwzględnia uwarunkowań topograficznych czy wynikających np. z lokalizacji danej przestrzeni (np. Starówka Miejska), gdzie te różnice w poziomach

2 Misiewicz M., Miasto przyjazne niepełnosprawnym?, w: Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr II/2014 (80).

3 Tracz W., Problem dostępności osób niepełnosprawnych do budynków w strefie śródmiejskiej, Środowisko Mieszkaniowe nr 9/2011.

musiąłyby być zniwelowane poprzez zamontowanie szeregu pochylni i podjazdów, co zwyczajnie nie jest możliwe. Inną kwestią, na którą zwracają uwagę osoby z niepełnosprawnościami jest brak dostosowania nowych oraz modernizowanych budynków użyteczności publicznej oraz mieszkalnictwa wielorodzinnego w obrębie zwartej zabudowy miejskiej. W tym przypadku mamy do czynienia z zastanymi ograniczeniami jak np. różnica wysokości posadzki budynku w stosunku do chodnika bądź występowanie schodów prowadzących do wejścia do budynku. Modernizacja tego wejścia nastręcza architektom bardzo wiele problemów a czasem np. w przypadku zabytkowych kamienic jest wręcz niemożliwa. Rozwiązaniem w wielu przypadkach może być montaż windy ale także w niższych budynkach urządzeń technicznych, pozwalających na dostęp do kolejnych kondygnacji – platformy czy krzeselka zamontowane na balustradach schodowych. Jednakże tutaj też pojawiają się problemy związane z wąską klatką schodową czy nieprzystosowaną konstrukcją ścian, które nie mogą być obciążane ciężarem np. platformy do wózka inwalidzkiego. Innym problemem, z jakim spotykają się osoby z problemami narządu ruchu jest dostępność w budynkach kilku czy kilkunastokondygnacyjnych zlokalizowanych w ciasnej zabudowie miejskiej. Przepisy wymuszają zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do wszystkich kondygnacji użytkowych w każdym budynku, w którym różnica między pierwszą a ostatnią kondygnacją przekracza 9,5 m. W praktyce oznaczałoby to obowiązek zamontowania windy w budynkach posiadających przynajmniej cztery piętra i pomimo, że byłoby to rozwiązanie bardzo przydatne to w przypadku wielu miejsc bardzo trudne bądź wręcz niemożliwe do zrealizowania. Dlatego też wiele zastanych barier architektonicznych występujących przede wszystkim w ścisłej zabudowie miejskiej będzie jeszcze przez długi czas ograniczała dostęp do tych miejsc dla osób z niepełnosprawnościami.⁴

Podobne wnioski wynikają z badań nad problemami osób niepełnosprawnych z powodu chorób narządu ruchu związanymi z barierami architektonicznymi przeprowadzonych przez Kaniewskiego A, Marcinkowskiego J.T. i Hoptoga N. Badacze zwracają uwagę na najważniejsze bariery architektoniczne występujące zarówno w mieszkaniach a także w przestrzeni publicznej. Jako najczęściej spotykane w budynkach mieszkalnych wskazano następujące bariery:

1. brak powierzchni antypoślizgowej (83% badanych);
2. brak obniżonych krawężników przed wejściem do domu (57% badanych);

⁴ Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, „ABC dla architekta”. Portal www.niepelnosprawni.pl.

3. brak bezpośredniego podjazdu pod klatkę schodową (58% badanych);
4. brak windy (57% badanych);
5. zbyt ciężkie drzwi (48% badanych);
6. wysokie progi (40% badanych).

Fot. 2. Niedostosowanie przestrzeni miejskiej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Źródło: www.canva.com

Fot. 3. Nie dostosowanie przestrzeni miejskiej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Źródło: www.canva.com

Podobnej analizie zostały poddane bariery występujące w przestrzeni miejskiej i tu uzyskano następujące wyniki:

1. nierówności podłoża (80% badanych);
2. brak zabezpieczeń antypoślizgowych (80% badanych);
3. zbyt ciężkie drzwi wejściowe (72% badanych);
4. brak automatycznie otwieranych drzwi (72% badanych);
5. zbyt krótki czas na przejście w jednej fazie świateł na skrzyżowaniu (70% badanych);
6. uniemożliwione mijanie się dwóch wózków inwalidzkich (62% badanych).⁵

⁵ Kaniewski A., Marcinkowski J. T., Hałoga N., Bariery architektoniczne utrudniające poruszanie się osobom z chorobami narządu ruchu, Medycyna ogólna, 2009.

Problematyka barier architektonicznych chociaż od wielu lat jest podejmowana na wielu płaszczyznach – prawnej, społecznej czy architektonicznej wciąż stanowi obszar do poprawy. W dalszej części opracowania zostaną przedstawione działania zmierzające do zwiększenia dostępności budynków i przestrzeni publicznej dla osób niepełnosprawnych a także starzejącego się społeczeństwa.

Istota i zakres dostępności architektonicznej

Koncepcja dostępności architektonicznej wdrażana jest w Polsce przede wszystkim dzięki pozyskanym Funduszom Europejskim, które koncentrują się na niwelowaniu barier napotykanym przez grupy osób mogące mieć czasowe bądź stałe ograniczenia w zakresie mobilności. Osoby z niepełnosprawnościami stanowią już 12 % ogółu społeczeństwa, co pokazuje jak ważną kwestią jest zapewnienie warunków do niezależnego życia i rozwoju. Jednakże idea dostępności aktualnie jest znacznie szersza niż spojrzenie na jedną grupę społeczną. Mówi się wręcz o "Projektowaniu dla Wszystkich" (Design for All) czy Projektowaniu Uniwersalnym (Universal Design) – a więc uwzględniającym wszystkich przedstawicieli społeczeństwa, którzy na pewnym etapie swojego życia będą potrzebowali skorzystać z dostosowanej infrastruktury.⁶

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej wydało poradnik poświęcony zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami oraz wskazówkami dotyczącymi wdrażania Ustawy o zapewnieniu dostępności z dnia 19 lipca 2019 roku. Ustawa ta mówi zarówno o środkach zapewniających dostępność ale także zawiera wytyczne dla podmiotów publicznych. Dostępność architektoniczna jest w nim definiowana jako "zbiór wszystkich elementów tworzących dane miejsce lub przestrzeń, które mają bezpośredni wpływ na łatwość, z jaką dana osoba może się w niej poruszać. Im bardziej dana przestrzeń jest przyjazna dla użytkownika z niepełnosprawnością, tym bardziej jest przyjazna dla każdego. Jest to zbiór rozwiązań wykraczających poza budownictwo i architekturę."⁷ Takie ujęcie problematyki każe nam zmienić perspektywę postrzegania przestrzeni publicznej, gdyż środowisko funkcjonalnie i użytecznie zaprojektowane dla najbardziej wymagających, będzie wygodne dla wszystkich.

W przywoływanej Ustawie zostały doprecyzowane pojęcia istotne z punktu widzenia wdrażania dostępności architektonicznej – bariera, dostępność

⁶ Dostępność jest na plus, Centrum Unijnych Projektów Transportowych.

https://www.cupt.gov.pl/images/publikacje/Dostepno%C5%9B%C4%87_jest_na_plus.pdf

⁷ Dostępność jest na plus, Centrum Unijnych Projektów Transportowych.

https://www.cupt.gov.pl/images/publikacje/Dostepno%C5%9B%C4%87_jest_na_plus.pdf

(architektoniczna), osoba ze szczególnymi potrzebami, uniwersalne projektowanie, racjonalne usprawnienie. Jako bariera rozumie się przeszkodę lub ograniczenie (m.in. architektoniczne), które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami. Dostępność (architektoniczna) wyjaśniona jest przez pryzmat minimalnych wymagań, jakie muszą zostać spełnione podczas projektowania uniwersalnego bądź zastosowania racjonalnego usprawniania. Doprecyzowane zostało także pojęcie osoby ze szczególnymi potrzebami, za którą uważa się taką, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przewyższenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami. Kolejne dwa wyjaśniane pojęcia – uniwersalne projektowanie oraz racjonalne usprawniania mają swoje źródła w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r. To właśnie uniwersalne projektowanie i mechanizm racjonalnych usprawnień są podstawowymi narzędziami do zapewniania dostępności. Za projektowanie uniwersalne uważa się takie, którego podstawowym celem jest umożliwienie wszystkim obywatelom równego dostępu do korzystania z budynków, środowiska publicznego, środków transportu publicznego i prywatnego, a także mieszkań, terenów rekreacyjnych, nie wymagającego zapewnienia jakichkolwiek środków pomocniczych.⁸ Natomiast racjonalne usprawnianie polega na wprowadzaniu niezbędnych zmian czy usprawnień przestrzeni, w której funkcjonują osoby ze szczególnymi potrzebami, tak żeby uniknąć nadmiernego i nieproporcjonalnego obciążenia, przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości prac.⁹

Znajdują się tutaj także minimalne wymagania w zakresie dostępności architektonicznej:

- zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
- instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,

---

8 Grabowska – Pałeczka H., Dostępne miasto – przyjazne przestrzenie – życie bez barier, Środowisko Mieszkaniowe, 2011.

9 Sikora – Gaca M., Program Dostępność plus – podstawy prawne, obszary wsparcia, budżet, Fundusze europejskie w Polsce – uwarunkowania polityczne i społeczno-gospodarcze, 2019.

- zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- zapewnienie dostępu do budynku osobie korzystającej z asysty psa,
- zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób.¹²

Dostępność architektoniczna w wybranych obszarach funkcjonowania osób ze szczególnymi potrzebami

Obiekty użyteczności publicznej

Z miejsc użyteczności publicznej codziennie korzystają przedstawiciele różnych grup społecznych, w tym także osoby ze szczególnymi potrzebami. Dlatego dostosowanie tych obiektów jest jednym z priorytetowych problemów w zakresie realizowania koncepcji dostępności architektonicznej. Wszelkie działania prowadzone są w odniesieniu do Prawa budowlanego (Dz. U. 2013, poz. 1409). Znajdą tutaj dla siebie wytyczne zarówno projektanci jak również wykonawcy. Myślą przewodnią tych przepisów jest obowiązek zapewnienia w budynkach użyteczności publicznej dostępności dla osób niepełnosprawnych, w szczególności tych, którzy poruszają się na wózkach inwalidzkich. Prawo budowlane nie wymaga pozwolenia na budowę podczas wykonywania pochylni, z których będą korzystać osoby z niepełnosprawnościami. Znajdują się w nim jasne wytyczne dotyczące zawartości projektu architektoniczno – budowlanego, w tym także opis dostępności dla osób niepełnosprawnych.¹⁰

Autorzy poradnika omawiającego wybrane aspekty Ustawy o dostępności zwracają uwagę na konieczność zadania sobie pytania "Dla kogo dany obiekt ma być dostępny i w jakim zakresie?" Wśród wszystkich obiektów użyteczności publicznej – bibliotek, basenów, urzędów, placów zabaw, stadionów wyróżnić można dwa typy użytkowników. Pierwsi to pracownicy, przebywający na terenie obiektu codziennie, drudzy to odwiedzający, którzy bywają w nim sporadycznie. Każda z tych grup będzie wskazywała na inne potrzeby, które będą wymagały niezależnych działań ze strony osób odpowiedzialnych za zapewnienie dostępności. Pracownicy będą zwracać uwagę na ergonomię oraz jak największy zakres dostępności (np. W zakresie kondygnacji). Osoby będące klientami będą odwoływały się do swoich bieżących potrzeb oraz przeznaczenia określonego

¹⁰ Drozd W., Analiza dostępności niektórych obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych, Architectura, 2019.

obiektu. Obie grupy są bardzo istotne z punktu widzenia planowania dostępności miejsc użyteczności publicznej, aby zachować sens tej koncepcji. Ustawodawca zaleca w wydanym poradniku przeprowadzenie konsultacji z przedstawicielami grup mających korzystać z danej przestrzeni, w tym także z osobami z niepełnosprawnością.¹¹

Fot. 4. Przykład montażu windy schodowej w hotelu.

Źródło: www.canva.com

Do najważniejszych aspektów, na które należy zwrócić uwagę planując dostępność budynku użyteczności publicznej należą:

1. Otoczenie budynku/miejsca – jego widoczność, w tym system informujący o sposobie dotarcia do danego miejsca. Należy tu zwrócić uwagę na zróżnicowanie grupy odbiorców zarówno ze względu na rodzaje niepełnosprawności jak i np. wiek. Należy tutaj także wspomnieć o konieczności zapewnienia i odpowiedniego oznaczenia miejsc postojowy dla osób ze szczególnymi potrzebami – w tym niepełnosprawnych, kobiet w ciąży, rodzin z małym dzieckiem czy osób starszych.
2. Zlokalizowanie wejścia do budynku/miejsca – należy szczególnie zwrócić uwagę na aspekt zniwelowania przeszkód wynikających z różnych poziomów chodnika i wejścia czy np. odległości bądź szerokości ciągów komunikacyjnych. Zakłada się, że chodniki powinny pozwalać na minięcie się dwóch wózków inwalidzkich. Ustawodawcy sugerują, że użycie pochylni bądź innych alternatywnych sposobów wejścia do danego miejsca użyteczności publicznej powinno być stosowane sporadycznie i w ostateczności.

¹¹ Kowalski P., Mikołajczyk A., Zimny B., Jak wdrażać Ustawę o zapewnieniu dostępności?, Poradnik przygotowany przez Spółdzielnię Socjalną FADO” na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, 2019.

3. Zorganizowanie wejścia do budynku – wymogi w tym zakresie mówią o odpowiednim oświetleniu wejścia oraz zapewnieniu wymaganej przepisami szerokości światła drzwi. W tym zakresie są sprecyzowane wytyczne – przestrzeń wejściowa od strony otwieranych skrzydeł drzwi powinna mieć minimum 150 x 150 cm, a ze strony przeciwnej minimum 120 x 120 cm. Najlepszym rozwiązaniem byłyby drzwi bezprogowe, rozsuwane oraz wzbudzone z pomocą detektora ruchu a jeśli są to drzwi starego typu dobrze jest zamontować siłowniki wspierające ich otwieranie. W przypadku drzwi wykonanych ze szkła należy nakleić pasy o kontrastowym kolorze, które zminimalizują możliwość zderzenia się z taflą szkła.
4. Jakość komunikacji po budynku – dotyczy zarówno przestrzeni poziomej jak również pionowej. Należy tutaj zadbać o następujące wskaźniki dostępności:
  - szerokie korytarze nie zawierające barier architektonicznych,
  - wykorzystanie kontrastowych kolorów na ścianach, podłodze i drzwiach, co pozwoli na lepszą orientację przestrzenną osobom słabowidzącym,
  - oznaczenia drzwi (numeracja) również powinna być w kolorze kontrastowym, dodatkowo warto zadbać o oznaczenie w alfabecie Braille’a bądź druku wypukłym,
  - zapewnienie antypoślizgowych wzmocnień na schodach, poręczy po obu stronach a także oznaczenie pierwszego i ostatniego za pomocą białej bądź żółtej taśmy.
  - zapewnienie ułatwień do pokonywania schodów np. rampy, podjazdy,
  - odpowiednie oświetlenie części komunikacyjnych, zrezygnowanie z reflektorów w posadzkach skierowanych bezpośrednio do góry.
  - w przypadku kilku kondygnacyjnych budynków warto zainwestować w windę.

Fot. 5. Oznaczenie szklanych drzwi wejściowych z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami.
Źródło: www.canva.com

Infrastruktura miejska i tereny rekreacyjne

Na aktywność osób z niepełnosprawnością czy np. w podeszłym wieku, oprócz stereotypów i postaw społecznych, wpływają także warunki strukturalne i praktyczne rozwiązania związane z infrastrukturą. Proces przemiany naszych ulic, chodników, parków czy placów zabaw na bardziej dostępne rozpocząć się powinien od identyfikacji istniejących przeszkód i określenia sposobu ich pokonania. Wtedy dopiero możemy dążyć do stawania się społeczeństwem ludzi aktywnych, rozwijających się niezależnie od osobistych ograniczeń. Idea projektowania i przekształcania infrastruktury miejskiej, tak aby stworzyć przestrzeń mobilizującą do aktywności i integrującą różne grupy społeczne jest propagowana m.in. w projektach wykorzystujących program Burton i Michell pt. „Ulice dla życia” (Streets for life). Oczywiście program ten opiera się w dużej mierze na założeniach projektowania uniwersalnego, szczególnie koncentrując się na stworzeniu takiej infrastruktury miasta, która odpowie na potrzeby jak największej grupy ludzi.¹²

Badacze Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu dokonali analizy stanu infrastruktury miejskiej z perspektywy dostosowania jej do potrzeb i preferencji osób w podeszłym wieku. Punktem wyjścia dla badaczy była definicja niepełnosprawności jako wypadkowej stanu zdrowia osoby oraz cech otoczenia, które może sprzyjać ujawnianiu się określonych rodzajów aktywności fizycznej jak i poznawczej. Seniorzy uczestniczący w badaniu wskazywali na obniżenie osobistych możliwości psychofizycznych jako najbardziej znaczące dla ich aktywności w życiu społecznym. W związku z powyższym badacze zwrócili uwagę na potrzebę uwzględnienia sytuacji starzejącego się społeczeństwa w procesie planowania i modernizacji istniejących ulic, chodników czy przestrzeni rekreacyjnej. Zaproponowali następujące rekomendacje dla projektantów oraz osób odpowiedzialnych za stan naszej infrastruktury miejskiej:

- polepszenie oznakowania na chodnikach a także poprawa ich nawierzchni,
- wzrost liczby miejsc, w których również osoby ze szczególnymi potrzebami będą mogły odpoczywać na świeżym powietrzu,
- wyraźne oddzielenie i oznakowanie – chodników, jezdni a także ścieżek rowerowych,
- zagwarantowanie podjazdów przy schodach,

---

¹² Błaszak M., Przybylski Ł., Rzeczy są dla ludzi. Niepełnosprawność i idea uniwersalnego planowania, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2010.

- modernizacja sygnalizacji świetlnej i dźwiękowej oraz rozbudowa dotychczasowej sieci,
- budowa dwuetapowych przejść dla pieszych a także wydłużenie czasu trwania światła zielonego dla pieszych,
- widoczne pasy na przejściach dla pieszych oraz wypukłe oznaczenia dla osób niewidomych.

Fot. 6 Projekt przejścia dla pieszych uwzględniający potrzeby osób niewidomych i słabowidzących.
Źródło: www.canva.com

Wymienione przykłady w znaczący sposób wpływają na poczucie bezpieczeństwa pieszych uczestników ruchu miejskiego, a co za tym idzie mogą wzmocnić aktywne uczestnictwo najstarszych grup w życiu społecznym.¹³

Fot. 7. Przykład placu zabaw uwzględniającego potrzeby dzieci z niepełnosprawnościami.
Źródło: www.canva.com

Na aktywność rekreacyjną czy turystyczną osób z niepełnosprawnościami oraz w podeszłym wieku należy spojrzeć nie tylko z punktu widzenia rozrywki ale przede wszystkim jako na środek terapeutyczno-wychowawczy. Osoby na co dzień zmagające się z własnymi psychofizycznymi ograniczeniami decydując się na podjęcie aktywności sportowej czy turystycznej muszą przekroczyć indywidualne bariery a także stanąć przed nowymi inspirującymi wyzwaniem. Dlatego dostępność miejsc, w których ludzie spędzają swój wolny czas powinna stać się priorytetem i wyzwaniem dla wszystkich odpowiedzialnych za planowanie przestrzeni miejskiej (parki, place zabaw, siłownie zewnętrzne) a także np. przystosowanie lasów (np. ścieżek edukacyjnych).

¹³ Bujacz A., Skrzypka N., Zielińska A. M., Publiczna przestrzeń mieszkawobec potrzeb seniorów. Przykład Poznania. Gerontologia Polska, 2012.

Budynki mieszkalnictwa wielorodzinnego

Osoby z niepełnosprawnościami oraz w podeszłym wieku można podzielić ze względu na te mieszkające we własnych domach – samodzielnie bądź z rodziną oraz zamieszkujące w domu pomocy społecznej. Domy pomocy społecznej są miejscami, które ze względu na swoją użyteczność publiczną z gruntu muszą spełniać reguły dostępności. W przypadku mieszkalnictwa wielorodzinnego też występuje wymóg zachowania zasad dostępności przy budowaniu bądź modernizacji. Analiza publikacji zawierającej wytyczne nt. dostosowania mieszkania pod względem użyteczności dla osób z niepełnosprawnością narządu ruchu pozwala wskazać na następujące aspekty, które należy wziąć pod uwagę:

1. zachowanie bezpiecznych wielkości powierzchni potrzebnych do przemieszczania się w domu oraz przy korzystaniu z najbliższego otoczenia – będą one zróżnicowane ze względu na rodzaj i zaawansowanie dysfunkcji psychofizycznych,
2. zapewnienie odpowiednich szerokości miejsc postojowych – min. 3,6 m x 5 m, ich poprawne oznakowanie oraz lokalizacja możliwie najbliżej wejścia do budynku mieszkalnego,
3. wjazd i wejście do budynku - zapewnienie odpowiedniej szerokości bram (min. 2,4 m), furtek czy drzwi wejściowych (90 cm.) Wjazd powinien być wykonany z odpowiednio utwardzonej nawierzchni oraz nie zawierać progów, być wyposażone w strukturę antypoślizgową. Na tym etapie należy zwrócić uwagę na nachylenie terenu, które nie może przekraczać 6% i pozwalać na swobodny wjazd osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim.

Fot. 8. Rampa do obsługi osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Źródło: www.canva.com

4. schody zewnętrzne - szerokość stopni schodów zewnętrznych przy głównych wejściach do budynku powinna wynosić min. 35 cm, a ich wysokość 17 cm; ich powierzchnia powinna być antypoślizgowa a kolorystyka wykluczać barwy ażurowe; stopnie nie powinny mieć podcięć, wrębów czy nosków a balustrady i poręcze powinny być wyposażone w wygodny uchwyt;
5. pochylnie oraz podjazdy – maksymalne nachylenia pochylni powinno wynosić 8%, powinna być wykonana z materiału antypoślizgowego, minimalna szerokość podestu pomiędzy pochylnią a wejściem to 150 cm, jej szerokość to 120 cm, maksymalna długość jednego biegu nie powinna przekraczać 900 cm, w przypadku pochylni dłuższych należy ją podzielić na kilka krótszych odcinków;
6. drzwi, wyjścia na balkon, okna – drzwi wejściowe do mieszkania powinny mieć szerokość min. 90 cm, optymalna strefa włączników, domofonów, dzwonek, wizjerów, uchwytów i klamek została określona pomiędzy 80-120 cm od poziomu posadzki, wysokość osadzenia okna wynosić powinna 80-85 cm od poziomu posadzki, klamki lub uchwyty otwierające okna powinny znajdować się na wysokości 80-120 cm a w przypadku wysoko zlokalizowanych okien zaleca się montaż systemu pozwalającego na zdalne kierowanie otwieraniem;
7. windy - minimalne wymiary wewnętrzne kabiny dźwigu wynoszą 140 x 110 cm, w kabinie musi znajdować się przycisk awaryjny „STOP”, strefa włączników i przycisków wewnątrz kabiny musi być dostępna dla osoby siedzącej na wózku inwalidzkim, wolna powierzchnia przed dźwigiem powinna wynosić min. 160 cm, poręcz znajdująca się wewnątrz kabiny windy powinna być zamontowana na wysokości 90 cm od podłogi, zaleca się wyłożenie posadzki kabiny ryflowanym lub perforowanym materiałem;
8. korytarze - minimalna szerokość wymagana do pozwalająca na przejazd wózkiem wynosi 120 cm, powierzchnia korytarza powinna być antypoślizgowa, występuje również konieczność montażu zaokrąglonych narożników przy zakrętach pod kątem 90 stopni.¹⁴

---

14 Nowak E., Budny J., Kowalski K., Mieszkanie dostępne dla osób z dysfunkcją narządu ruchu, Biblioteczka dla Osób Niepełnosprawnych Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji.

Podsumowanie

Dostępność architektoniczna to temat od lat podejmowany ale cały czas aktualny i niewyczerpany. Mimo rosnącej świadomości społecznej, w zakresie potrzeby dostosowywania budynków i przestrzeni publicznej dla osób z niepełnosprawnością, wciąż spotykamy się z rezultatami pracy projektantów, architektów i urbanistów, którzy nie stosują zasad projektowania uniwersalnego w swoich pracach. Oczywiście powstają w naszym kraju nowe realizacje dedykowane osobom ze szczególnymi potrzebami, jednak ich standardy wciąż odbiegają od zachodnich wzorców. Jeszcze wiele czasu i działań przed propagatorami idei dostępności i projektowania uniwersalnego – w tym także w obszarze zmiany postaw i sposobu myślenia projektantów i deweloperów, dla których zastosowanie rozwiązania typu winda, pochylnia, dostosowane toalety to wciąż zło konieczne, podczas gdy powinny one stanowić elementarny składnik procesu projektowania przestrzeni publicznej i mieszkalnictwa.

Usunięcie barier w przestrzeni publicznej, na osiedlach mieszkalnych czy w infrastrukturze miejskiej podniesie komfort życia nie tylko osób z niepełnosprawnością, w podeszłym wieku ale całego społeczeństwa. Ważne jest jednak, żeby problematyką tą zająć się kompleksowo – zaczynając zmiany w obszarze budynków i ulic a kończąc na pomieszczeniach mieszkalnych i meblach dedykowanych dla szczególnych potrzeb użytkowników. Zmiany w sposobie myślenia o planowaniu powinny podążać w kierunku bardziej uogólnionego spojrzenia, w którym dziś osiągnięty komfort funkcjonalny w architekturze i urbanistyce, stanie się w przyszłości udogodnieniem dla nas samych.

Rozdział III

Dostępność cyfrowa

Robert Ostrowski

Dynamiczny rozwój telekomunikacji i multimedialnych technik publikacji informacji, potocznie rozumianych jako internetowe strony WWW i aplikacje dostępne do usług, spowodował w ostatnich latach ogromne zmiany w pracy i codziennym życiu ludzi. Istotnym warunkiem poprawności odbioru treści zawartych w serwisach i aplikacjach dystrybuowanych tą drogą jest spełnienie przez te media zestawu czynników określanych mianem dostępności cyfrowej. Jest to pojemne pojęcie, oznaczające tak możliwie uniwersalne tworzenie serwisów internetowych, aplikacji mobilnych, dokumentów, multimediiów i usług elektronicznych, aby były one dostępne dla jak największej grupy użytkowników przez stosowane przez nich narzędzia. Istnieją bowiem różne urządzenia (jak komputery, tablety, smartfony), z różnymi przeglądarkami (jak Google Chrome, Mozilla Firefox, Microsoft Edge, Internet Explorer), co często skutkuje brakiem możliwości poprawnego czytania danego serwisu lub części publikowanych przez niego treści ze względów czysto technicznych. Ponadto dla rzeszy osób z dysfunkcjami (np. głuchoniemi, osoby z wadą wzroku albo też wprost z istotnymi deficytami wynikającymi z podeszłego wieku) sposób budowy i stopień skomplikowania interfejsów stron internetowych albo stopień skomplikowania i prezentacji tam treści to istotne przeszkody ograniczające dostępność. Te same uwarunkowania dotyczą dokumentów elektronicznych generowanych w powszechnie stosowanym oprogramowaniu biurowym. Korzystanie z cyfrowej formy dokumentów prawnych, pism urzędowych, faktur czy instrukcji obsługi powinno dać użytkownikowi stosowny komfort ich czytania i pewność odbioru zawartych tam treści. Poprawna struktura tych dokumentów ma także fundamentalne znaczenie dla poprawnego czytania ich treści przez programy dedykowane, np. asystujące niewidomym.

Prawne i techniczne aspekty dostępności cyfrowej

Problematyka dostępności cyfrowej od długiego już czasu jest przedmiotem procesów legislacyjnych, których odzwierciedleniem są akty prawne na poziomie krajowym i europejskim. Ogłoszona 08.05.2019 w Dzienniku Ustaw 2019 (poz. 848)¹ ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych jednostek administracji publicznej i podmiotów publicznych reguluje te kwestie w obszarze informacji publicznej. Ustawa nie stosuje się do stron internetowych i aplikacji mobilnych dostawców usług medialnych, o których mowa w art. 1a ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz. U. z 2019 r. poz. 361 i 643). Ustanowione są wyjątki mówiące, że jeżeli wiązałoby się to z poniesieniem nadmiernych kosztów, to podmioty publiczne prowadzące działalności na rzecz osób niepełnosprawnych lub osób starszych mogą nie zapewniać na swych stronach dostępności cyfrowej. Ustawa wprowadza obowiązek umieszczania na stronach www tzw. deklaracji dostępności, zgodnej z wzorem określonym w załączniku do decyzji wykonawczej Komisji (UE) 2018/1523 z dnia 11 października 2018 r. W ustawie określone są kompetencje Ministerstwa Cyfryzacji w zakresie monitoringu stron www i aplikacji mobilnych oraz jego zasady. Opisuje ona procedurę w razie nieprzestrzegania dostępności cyfrowej. Integralną częścią tej ustawy jest załącznik tabelaryczny (przywołany poniżej w całości w tabeli Tab1), zawierający wytyczne dostępności treści internetowych stosowane dla stron internetowych i aplikacji mobilnych. Tabela ta jest równoważna standardowi WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) z niewielkimi ograniczeniami – wskazane są w niej tylko wymagane ustawą tzw. zasady, wytyczne i kryteria sukcesu. Prezentowane w niej na poziomach A i AA kryteria sukcesu dla wytycznych w 4 grupach zasad są zgodne ze standardem WCAG 2.1² (zawiera w sobie wcześniejsze WCAG 2.0).

---

1 <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000848>

2 <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>

Tab1 Załącznik do ustawy z dnia 4 kwietnia 2019 r. (poz. 848) o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych
WYTYCZNE DLA DOSTĘPNOŚCI TREŚCI INTERNETOWYCH 2.1 STOSOWANE DLA STRON INTERNETOWYCH I APLIKACJI MOBILNYCH W ZAKRESIE DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Zasada	Wytyczne	Kryterium sukcesu	Poziom
1 – Postrzegalność	1.1 – Alternatywa w postaci tekstu	1.1.1 - Treść nietekstowa	A
	1.2 – Dostępność mediów zmiennych w czasie	1.2.1 - Tylko audio oraz tylko wideo (nagranie)	A
		1.2.2 - Napisy rozszerzone (nagranie)	A
		1.2.3 - Audiodeskrypcja lub alternatywa dla mediów (nagranie)	A
		1.2.5 - Audiodeskrypcja (nagranie)	AA
	1.3 – Możliwość adaptacji odpowiednia (zrozumiała) prezentacja zawartości	1.3.1 - Informacje i relacje	A
		1.3.2 - Zrozumiała kolejność	A
		1.3.3 - Właściwości zmysłowe	A
		1.3.4 - Orientacja - wyświetlanie treści w układzie poziomym, jak i pionowym	AA
		1.3.5 - Określenie prawidłowej wartości	AA
	1.4 – Możliwość rozróżnienia ułatwienie percepcji treści	1.4.1 - Użycie koloru	A
		1.4.2 - Kontrola odtwarzania dźwięku	A
		1.4.3 - Kontrast (minimalny)	AA
		1.4.4 - Zmiana rozmiaru tekstu	AA
		1.4.5 - Tekst w postaci grafiki	AA
		1.4.10 - Zawijanie tekstu	AA
		1.4.11 - Kontrast dla treści niebędących tekstem	AA
1.4.12 - Odstępy w tekście		AA	
1.4.13 - Treści spod kursora lub fokusa		AA	

Zasada	Wytyczne	Kryterium sukcesu	Poziom
2 – Funkcjonalność	2.1 – Dostępność z klawiatury	2.1.1 - Klawiatura	A
		2.1.2 - Brak pułapki na klawiaturę	A
		2.1.4 - Jednoliterowe skróty klawiszowe	A
	2.2 – Wystarczająca ilość czasu	2.2.1 - Możliwość dostosowania czasu	A
		2.2.2 - Wstrzymywanie (pauza), zatrzymywanie, ukrywanie	A
	2.3 – Ataki padaczki Migotanie	2.3.1 - Trzy błyski lub wartości poniżej progu	A
	2.4 – Możliwość nawigacji	2.4.1 - Możliwość pominięcia bloków	A
		2.4.2 - Tytuły stron	A
		2.4.3 - Kolejność fokusu	A
		2.4.4 - Cel linku (w kontekście)	A
		2.4.5 - Wiele sposobów na zlokalizowanie strony	AA
		2.4.6 - Nagłówki i etykiety	AA
		2.4.7 - Widoczny fokus	AA
	2.5 – Sposoby wprowadzania danych	2.5.1 - Gesty punktowe	A
		2.5.2 - Anulowanie kliknięcia	A
		2.5.3 - Etykieta w nazwie	A
2.5.4 - Aktywowanie ruchem		A	

Zasada	Wytyczne	Kryterium sukcesu	Poziom
3 - Zrozumiałość	3.1 - Możliwość odczytania	3.1.1 - Język strony	A
		3.1.2 - Język części	AA
	3.2 - Przewidywalność	3.2.1 - Po oznaczeniu fokusem	A
		3.2.2 - Podczas wprowadzania danych	A
		3.2.3 - Konsekwentna nawigacja	AA
		3.2.4 - Konsekwentna identyfikacja	AA
	3.3 - Pomoc przy wprowadzaniu informacji	3.3.1 - Identyfikacja błędu	A
		3.3.2 - Etykiety lub instrukcje	A
		3.3.3 - Sugestie korekty błędów	AA
		3.3.4 - Zapobieganie błędom (kontekst prawny, finansowy, związany z podawaniem danych)	AA
4 - Kompatybilność	4.1 - Kompatybilność	4.1.1 - Parsowanie	A
		4.1.2 - Nazwa, rola, wartość	A
		4.1.3 - Komunikaty o stanie	AA

Zdefiniowane w tabeli kryteria sukcesu na poziomie (A) muszą być spełnione, natomiast na poziomie (AA) powinny być spełnione w celu lepszej dostępności treści na stronie lub w aplikacji.

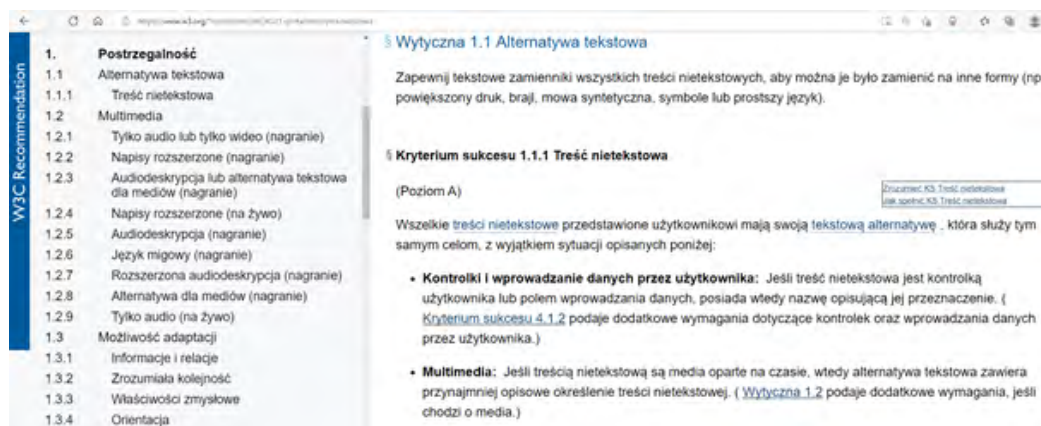
Zasady WCAG mają następujące znaczenie (na podstawie w/w wytycznych i kryteriów sukcesu):

- 1. postrzegalność** - informacje w środowisku użytkownika muszą być przedstawione użytkownikowi w dostępny dla niego sposób,
- 2. funkcjonalność** - narzędzia w środowisku użytkownika muszą pozwalać na interakcję,
- 3. zrozumiałość** - treść oraz przedstawienie interfejsu użytkownika muszą być zrozumiałe

- 4. kompatybilność** - treść musi być wystarczająco rzetelna aby mogła być poprawnie interpretowana przez różne kompatybilne narzędzia użytkownika, włączając w to technologie asystujące (np. programy czytające).

Praktyczne ujęcie dostępności cyfrowej

Na stronie internetowej <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/> znajduje się charakterystyka wytycznych i kryteriów sukcesu dla wszystkich zasad WCAG 2.1. Poniższy zrzut ekranowy Grafika 1. ilustruje korzystanie z tego kompendium – pokazany fragment dotyczy zagadnienia stosowania tekstowej alternatywy dla wszelkich treści nietekstowych

Grafika 1. Przykład definicji alternatywy tekstowej ([w3.org/Translations/WCAG21-pl/](https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/)) [źr.: opr. wł.]

Realizacja rozwiązania generacji tekstu alternatywnego jest zależna od technologii, a prosty przypadek, w przykładowym, typowym dla HTML zapisie to:

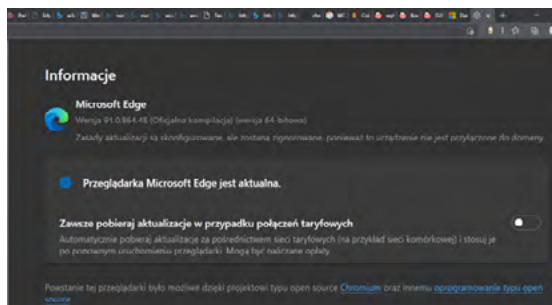
```

```

Przy braku możliwości wyświetlenia obrazu pliku graficznego dogArg1.jpg, zapewnia on wyświetlenie w przeglądarce internetowej tekstu alternatywnego „zdjęcie stojącego doga argentyńskiego na smyczy trzymanej przez nastolatka na łące latem”. Znacznie bardziej złożone zagadnienia zwielokrotnienia strumieni informacyjnych to np. transkrypcja plików video z audiodeskrypcją ścieżki dźwiękowej czy obecny język migowy (obecnie powszechnie przez ułożonego w kadrze tłumacza języka migowego).

W zakresie zasady postrzegalności istotną problematyką jest także tworzenie treści aby jej różne konwersje nie prowadziły do utraty informacji czy struktury – np. przy przeskazywaniu zawartości w oknie przeglądarki czy edytora tekstu. Jednocześnie ma być zrozumiała kolejność, co najczęściej w prostych przypadkach stron internetowych osiąga się przez logiczną i intuicyjną kolejność w kodzie HTML, ale też przez właściwie zaprojektowane elementy nawigacyjne i komunikaty z właściwą kolorystyką i kontrastem. Wytyczna 1.4 (Możliwość rozróżnienia – ułatwienie percepcji treści) w swoich kryteriach sukcesu wskazuje, że treść nie może być wyróżniana tylko kolorem, że stosuje się w tym celu także pogrubienia i inne wyróżniki. Wnioskiem płynącym z tej wytycznej jest m.in. to, że nie należy tworzyć tła tekstu z obrazów. Z kolei wizualna prezentacja tekstu w stosunku do tła ma mieć współczynnik kontrastu co najmniej 4,5:1 natomiast w trudnych w warunkach percepcji co najmniej 7:1. Wyjątkiem są sytuacje gdy treści są dużoskalowe - wtedy mają mniejszy współczynnik kontrastu wynoszący odpowiednio co najmniej 3:1 i 4,5:1. Nie ma natomiast wymagań minimalnych co do kontrastu w przypadku tekstów logotypów lub znaków handlowych. Praktycznie należy więc dla danych warunków percepcji dobrać właściwą scenę prezentacji treści – np. w arkuszu kalkulacyjnym należy dobrać taki wzór wykresu, aby zachowywał właściwy kontrast w stosunku do tła. W celu weryfikacji poziomu kontrastu powszechnie zaleca wykorzystanie się darmowego programu ColourContrastAnalyser (<https://www.tpgi.com/color-contrast-checker/>). Przygotowane wersje serwisów o różnym kontraście powinny być możliwe do użycia przez ich wybór w widocznym miejscu strony przez zamieszczone tam przyciski. Interesującym przypadkiem jest rozwiązanie o roboczej nazwie „dark mode” (tryb ciemny uruchamiany w przeglądarce po zastosowaniu odpowiedniej wtyczki), w którym dominują w tle odcienie szarości (skrajnie czernią), a treści są od bieli po stopnie szarości. Wskazane na <https://material.io/design/color/dark-theme.html#properties> parametry to kontrast dla ciemnych powierzchni i 100% białej bieli (najczęściej tekstu) co najmniej 15,8:1. Tryb ciemny jest często stosowany np. przez programistów, którzy podają szereg przyczyn jego preferencji: np. redukcja zjawisk migotania, mniejsza luminancja (czyli mniejsze świecenie), łatwiejsze postrzeganie treści tekstowych (białych i o różnych odcieniach szarości) w słabo oświetlonym pomieszczeniu. Ma zatem pewne zalety, ale wiele kolorów stosowanych z kolei w logotypach, z założenia projektowanych na jasne tło, ma słaby kontrast na ciemnym tle, przez co są słabo widoczne i tracą marketingowe znaczenie.

Grafika 2. Widok treści w trybie ciemnym [źr.: opr. wł.].

Rozwiązania w kryteriach sukcesu poszczególnych wytycznych pokazują wysoki poziom szczegółowości unormowań w celu zapewnienia możliwości pracy bez zakłóceń wszystkim użytkownikom oprogramowania w systemach teleinformatycznych. Dla przykładu wytyczna 2.1 (Dostępność z klawiatury) ma wymusić możliwość pracy bez użycia myszy – szczególnie ważne jest tu takie przygotowanie oprogramowania, aby zadziały bezbłędnie wszystkie funkcjonalności, np. też list rozwijanych. Inna wytyczna (2.3 – Ataki padaczki – Migotanie) wyklucza stosowanie migających tekstów czy innych obiektów (2.3.1 – Trzy błyski lub wartości poniżej progu). Nie należy stosować justowania tekstu, a czcionki tekstu mają być bezszeryfowe (bez zdobień czyli szeryfów u zbiegu krawędzi – jak te w powszechnie znanej czcionce Times New Roman). Tego nie ma w załączonej tabeli z kryteriami sukcesu, ale taka jest pragmatyka wynikająca z doświadczeń w odbiorze tekstu. Także to doświadczenie podpowiada projektantom oprogramowanie jak w sposób logiczny budować układ funkcjonalności do wyboru właściwych dla potrzeb użytkownika sterowań. Na grafice Grafika 3. pokazano typowe rozwiązania interfejsu do zmiany tekstu i typu czcionki w poczcie gmail.com przez użycie kluczowych przycisków na wstążce poziomej.

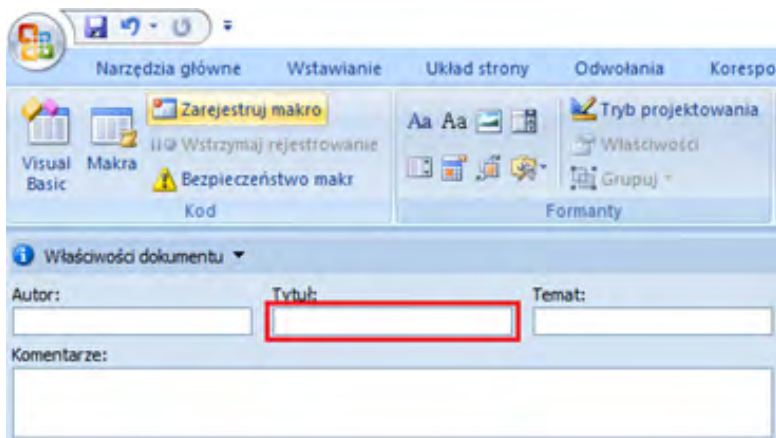

Grafika 3. Przykłady układu przycisków i ich użycia w interfejsie użytkownika gmail.com [źr.: opr. wł.].

Pojęcie dostępności cyfrowej powstało jako efekt rozwoju cywilizacyjnego. Uczelnie i naukowcy oraz laboratoria gigantów technologicznych są faktycznymi prekursorami tego rozwoju i stawiają oni kroki milowe w zapewnieniu kompleksowej dostępności. Istniejące obecnie rozwiązania w systemach automatycznego rozpoznawania mowy albo kategoryzacji obrazu to tylko dwa o wysokiej jakości przykłady. Takie i inne osiągnięcia owocują upowszechnieniem postępu. Oficjalnie udostępnione niezależnym twórcom biblioteki programistyczne i środowiska pracy wraz z funkcjonalnymi kreatorami projektów (tzw. framework) – także z działającymi algorytmami z elementami sztucznej inteligencji – pozwalają wykorzystywać ich osiągnięcia w szybkim tempie. Postępy w dziedzinie tłumaczenia języka migowego, np. działająca już rękawica bioniczna z UCLA (<https://newsroom.ucla.edu/releases/glove-translates-sign-language-to-speech>) tłumacząca amerykański język migowy ASL, jak też udostępniony na github projekt analizatora migania (<https://github.com/google/mediapipe/blob/master/mediapipe/docs/>) do samodzielnego rozwijania i inne, pozwalają mieć nadzieję na rewolucję i w tej dziedzinie. Będzie to kolejny etap w rozwoju narzędzi asystujących, których obecny poziom powszechnych wyzwań jest na innych poziomach technologicznych, co nie oznacza jednak, że są one trywialne. Jako przykład może posłużyć problematyka struktury i jakości dokumentów dla właściwej ich interpretacji przez programy czytające (np. NVDA - <https://www.nvda.pl>) dla niewidomych i słabowidzących. W różnej mierze dotyczy to stron internetowych, jak dokumentów np. PDF. Jak to jest ważne, to pokazują audyty dostępności, których raporty wskazują liczne uchybienia. Powszechnym błędem jest brak liniowej hierarchii nagłówków o unikalnych tytułach (od h1 do h6, np. h1 – treść głównych tytułów, h2 – wstęp albo rozdział, h3 – śródtytuł rozdziału, h4 – mniejszej rangi śródtytuł). Liniowa hierarchia powoduje właściwe zagłębianie się programu czytającego wg poziomu nagłówków. Bez tego program czytający skacze po różnych tematach. Często problemem są złe albo zdawkowe opisy linków, co determinuje przypadkowe wybory w nawigacji na stronie – osoba niewidoma po odczycie treści np. „kreda” nie trafia dalej na opis minerału, chociaż kontekst treści na to wskazywał, ale na artykuł o erze geologicznej. Każde hiperłącze (link) musi mieć zrozumiałą treść i być oznaczone podkreśleniem. Przy używaniu tego typu oprogramowania czytającego ważne są wcześniej omawiane teksty alternatywne niosące informację. Przykładowo podpis „zdjęcie zarządu klubu” nie mówi nic o konkretnych osobach – wcześniej przytoczony przykład tekstu alternatywnego „zdjęcie stojącego doga argentyńskiego na smyczy trzymanej

przez nastolatka na łące latem” daje znacznie więcej danych dla wyobraźni. Także nieczytelne dla tego oprogramowania są testy CAPTCHA – pomoc tutaj mogą różne (płatne lub nie) wtyczki programistyczne (posiadają różne cechy i też ograniczenia). W dalszym ciągu dla użytkowników tych narzędzi trudna jest sprawna obsługa tabel i klarowny odbiór treści w ich komórkach. Aby było ergonomicznie, zawsze tabele powinny zawierać komórki nagłówkowe dla kolumn. Tabele powinny być regularne (typowe „nieobgryzione” prostokąty), bez wysp scalonych komórek. Ale nie przeszkodzi programom asystującym, co oczywiste, mniejszy niż zalecany minimalny dla akapitu rozmiar czcionki 11pt w przypadku zagęszczenia kolumn w tabeli. Przykłady pracy z klawiszami nawigacyjnymi w tabelach w narzędziu NVDA są powszechnie dostępne (np. http://dostepny.joomla.pl/training/NVDA_praktyka_tabela.html). Powyższe uwagi dotyczą tak dokumentów w natywnych formatach biurowych (np. DOCX, PPTX, XLSX), jak PDF. Jak ważny jest dla programów czytających poprawny opis dokumentu świadczy fakt, że dla dokumentu DOCX, pierwszą informacją przetwarzaną przez taki program jest tytuł dokumentu. Powinien być wypełniony – pokazane jest to na grafice Grafika 4., gdzie pole jest puste w czerwonej obwiedni. W przypadku starszych wersji różnych programów asystujących istotne jest to, że w różnych wersjach MS Word, przy zamieszczaniu jakichkolwiek obrazów, należy dla potrzeb kompatybilności, obok formatu DOCX zapisać dokument w starszym formacie DOC. Ponadto należy uwzględnić, że treści zamieszczone w nagłówku lub stopce dokumentu nie będą przetwarzane przez programy czytające po zapisie dokumentu do formatu PDF, m.in. z tego powodu nie należy umieszczać w tych obszarach hiperłączy. Należy pamiętać także, aby generalnie nie konwertować plików aplikacji biurowych do formatu PDF poprzez użycie tzw. wirtualnych drukarek PDF. Należy używać zapisu plików dokumentów aplikacji biurowych do formatu PDF przez Zapisz jako. Należy wtedy sprawdzić też prawidłowość ustawień – np. w MS Word czy zaznaczone są w oknie Opcje pozycje:

- Utwórz zakładki przy użyciu: Nagłówki,
- Właściwości dokumentu
- Tagi struktury dokumentu dla ułatwień dostępu.

Grafika 4. Wstawianie tytułu dokumentu w jednej z wersji MS Word. [Źr.: opr. wł.]

NVDA jest narzędziem, które potrafi przez określony zestaw czynności sprawnie czytać także skany (dobrej jakości i raczej prostych) dokumentów zapisanych w formacie PDF. Gdy OCR zawarty w NVDA nie potrafi tego zrealizować, należy posilkować się zewnętrznym. Generalnie jednak skanowane pliki PDF są niedostępne dla innych, starszych programów czytających. Dla tego oprogramowania idealne są PDF tworzone w dedykowanych, profesjonalnych narzędziach, jak np. Adobe Pro który posiada szerokie możliwości realizacji ustawień właściwości dokumentu PDF. Poprzez to autor dokumentu może określić np. zgranulowane zasady reglamentujące dostęp do jego fragmentów. PDF utworzony przywołanym narzędziem Acrobat Pro rozpoznaje nawet tzw. zaufanego agenta w czytniku ekranu i tylko taki zaufany czytnik może w przeciwieństwie do innych mieć dostęp do danej treści. Takie zaawansowanie to wynik długotrwałej intensywnej pracy programistów implementujących standardy tak w czytniku, jak w generatorze PDF. Niezmiernie istotna jest dokładność w takiej zdalnej kooperacji. Unaocznia to stwierdzenie trywialny przykład formularza strony wykonanego w popularnej technologii. Zwykły przycisk typu „button” z typowym opisem z atrybutem „title=„Dodaj element”” może powodować odczyt przez program NVDA w postaci sekwencji słów „dodaj element, przycisk, dodaj element”. Dwa razy „dodaj element” jest niewłaściwe. Autor kodu strony w tym przypadku popełnił błąd – wspomaganie się dodatkowym atrybutem „title=„Dodaj element”” jest konieczne dla NVDA tylko wtedy, gdy nie ma opisu między znacznikami <button></button>, a w pokazanym przypadku on był. Zatem dla tego konkretnego zdarzenia sytuację naprawi zwykłe usunięcie wskazanego atrybutu z kodu.

Dobre praktyki w tworzeniu zawartości publikacji

Wypracowane sposoby i narzędzia edycji tekstów pozwalają usystematyzować wskazówki w zakresie tworzenia układu i formy dokumentów w kontekście zasad WCAG w postaci dobrych praktyk. Spośród szerokiego spektrum zagadnień zgodności pakietów biurowych z wymaganiami dostępności cyfrowej, te najbardziej charakterystyczne można ująć w kilku punktach, odniesionych generalnie do MS Word, ale realnie mających zastosowanie w innych edytorach, a także w arkuszach kalkulacyjnych oraz programach do prezentacji. Te najważniejsze wskazówki to:

- należy nadać dokumentowi tytuł, podać autora,
- należy tworzyć strukturę nagłówków w dokumencie z wbudowanych stylów Nagłówek 1, Nagłówek 2 itd., (dla tytułów jak pokazane wyżej przykładowe hierarchie h1-h6) dostępne w menu Style,
- pod nagłówkami powinna być treść - wszystkie nagłówki o pustej treści należy usunąć (w MS Word od wersji 2010 nagłówki uwidocznione są hierarchicznie w panelu Okienko nawigacji),
- należy tworzyć punktory oraz listy numerowane z właściwego menu - nie należy zamieszczać pseudo list elementów tworzonych ręcznie, np. takich z myślnikiem „-„ wpisanym z klawiatury,
- w przypadku zagnieżdżania list należy zwrócić uwagę na odpowiedni poziom list wypunktowanych i numerowanych,
- należy zapewnić odstępy pomiędzy elementami list wypunktowanych lub numerowanych podobnie jak w przypadku akapitów tekstu,
- należy w tekstach używać tylko czcionek bezszeryfowych, np.: Arial, Helvetica, Calibri o rozmiarze minimum 11 lub 12 pt (punktów typograficznych),
- nie należy używać SHIFT+ENTER w celu osiągnięcia nowej linii w akapicie,
- należy zapewnić zauważalne odstępy pomiędzy akapitami tekstu - w MS Word należy zapewnić je poprzez zestawy opcji Odstępy (Przed i Po) dla akapitów,
- należy zapewnić wartość interlinii – stosuje się ustawienie Odstępy (Interlinia) jako Wielokrotne o wartości większej od 1, np. 1,15),
- nie stosować pochylenia ani wersalików dla całych akapitów – stosować tylko dla fragmentów,
- nie należy używać podkreśleń w celu wyróżnienia treści – zamiast tego należy

zastosować pogrubienie lub zmienić rozmiar tekstu, a podkreślenia zarezerwować dla oznaczania hipertączy,

- w obszarze nagłówka i stopki nie należy umieszczać istotnych hipertączy,
- treść alternatywna dla obrazów (dla dekoracyjnych nie należy stosować) w różnych wersjach MS Word uzyskuje się z menu kontekstowego obrazu opcję Formatuj obraz, a następnie należy odszukać bezpośrednio widoczną albo widoczną w kolejnym podpoziomie menu opcję Tekst alternatywny, gdzie w polu Opis należy wpisać krótką treść alternatywną,
- budować tylko regularne tabele i unikać wysp scalonych komórek,
- tworzyć proste dokumenty PDF w aplikacjach biurowych przez Zapisz jako.

Wskazówki typowe dla arkusza kalkulacyjnego to:

- należy zaczynać tabelę od komórki A1 i stosować wiersze i kolumny nagłówkowe,
- należy starać się aranżować tak dane i formuły, aby w poprawnie nazwanym arkuszu znalazła się jedna tabela,
- gdy w obrębie skoroszytu istnieje wiele arkuszy z danymi archiwalnymi (w tabelach), to powinny mieć taką samą strukturę i obok właściwej nazwy samego arkusza, na jego początku (najlepiej w komórce A1) należy umieścić o tym tekst informacyjny,
- podobnie jak w edytorze należy unikać nadmiernego scalania komórek.

Obok omówionych wyżej kluczowych elementów dostępności w dokumentach, które oczywiście muszą być uwzględniane przy tworzeniu stron i aplikacji mobilnych, wymienić jeszcze w tej kategorii należy następujące cechy:

- serwis internetowy musi nieść pierwotną informację także po wyłączeniu arkuszy stylów CSS,
- serwis powinien być responsywny a jego strony powinny reagować na sterowanie z poziomu funkcjonalności przeglądarki w zakresie ułożenia treści,
- w zakresie ograniczonego czasu dostępu do treści (np. czas sesji), ewentualny zamiar zakończenia dostępu do niej ma być poprzedzony ostrzeżeniem,
- otwieranie nowej zakładki w przeglądarce lub nowego okna musi być poprzedzone ostrzeżeniem dla użytkownika,
- ma być zapewniona nawigacja, dostępna z każdego poziomu każdej strony,
- tabele nie mogą być elementem konstrukcji struktury strony serwisu, a jedynie mają służyć prezentacji danych gdy to niezbędne,

- należy zapewnić wyraźny fokus dla wszystkich aktywnych elementów strony,
- atrybut „title” każdej podstrony ma być unikalny i informować o jej treści,
- nie należy na stronie stosować animacji i ruchomych banerów,
- każdy element serwisu ma być dostępny poprzez klawiaturę,
- każdy fragment prezentacji treści serwisu ma być dostępny dla osób słabowidzących,
- nie należy stosować tła graficznego które nie niesie informacji.

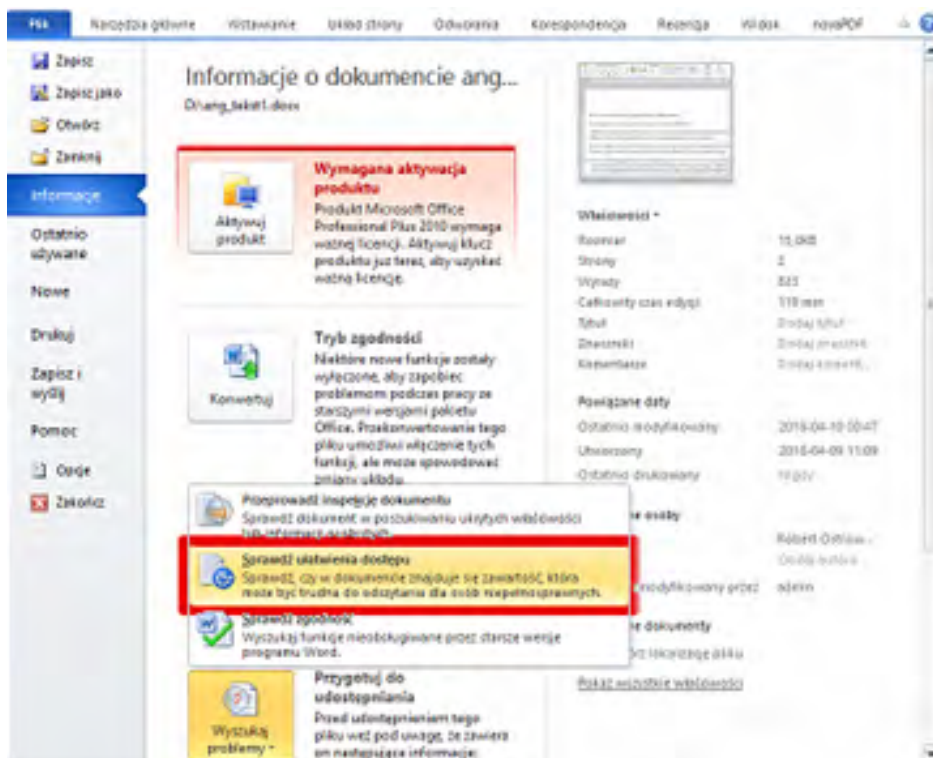
Sprawdzenie kryteriów sukcesu w procesie oceny dostępności cyfrowej

Kryteria sukcesu mogą być sprawdzane przez walidatory, czyli zestawy automatycznych testów sprawdzających poprawność składni dokumentów umieszczonych na stronach internetowych lub poprawności konstrukcji tych stron pod kątem znanych kryteriów sukcesu WCAG. Przeprowadzanie badania za pomocą tego typu oprogramowania ze względu na automatyzację jest bardzo szybkie, lecz nie potrafi ono sprawdzić każdego elementu wpływającego na dostępność, a nierzadko różne walidatory pokazują różne zakresy niedoskonałości tej samej strony. Jako przykłady tych narzędzi wymienić można:

- walidator HTML W3C - <https://validator.w3.org/>
- walidator Wave Toolbar - <https://wave.webaim.org/>
- walidator HTML - <http://checkers.eiii.eu/>
- walidator aChecker - <https://achecker.ca/checker/>
- walidator Utilitia - <https://validator.utilitia.pl/>
- wtyczki walidacyjne do przeglądarek internetowych

Walidacji podlegać mogą również same dokumenty w formatach pakietów biurowych jak i PDF. W pakiecie MS Office począwszy od wersji 2010 istnieje sprawdzanie reguł dostępności przez (Plik>Informacje>Wyszukaj problemy>Sprawdź ułatwienia dostępu). Narzędzia wbudowane w edytory PDF (np. w Adobe Acrobat PRO) posiadają żądane funkcje, ale także istnieją zewnętrzne walidatory (np. PDF Accessibility Checker 3 lub narzędzia on-line jak <https://pave-pdf.org/>) do analizy struktury plików PDF.

Grafika 5. Funkcjonalność sprawdzenia ułatwienia dostępu w jednej z wersji MS Word. [źr.: opr. wł.]

Zamieszczony poniżej Grafika 6. ilustruje użycie przykładowego walidatora WaveToolbar (<https://wave.webaim.org/>), zastosowanego do testu podstrony serwisu <https://artmuseum.pl>. W lewym panelu widoczne są szczegóły raportu, który wskazuje na 2 błędy:

- czerwona ikona obok niebieskiej ikony h2 – jest tam faktyczny brak treści w nagłówku tej sekcji (kolejny nagłówek h2 posiada już treść „Dołącz do nas”),
- brak nazwanej etykiety przy polu edycji na dole obrazka.

Z kolei spośród 2 alertów (uwag mniejszego znaczenia) widocznych na tym zrzucie ekranowym jest jeden z informacją, że już sąsiednie linki prowadzą do tego źródła.

Organizacja prywatnego oprowadzania dla Mecenasa MSN i jego gości poza godzinami otwarcia Muzeum dla zwiedzających***			✓
Widoczność na stronie internetowej oraz w social mediach TPMSN			✓
Zaproszenie dla dwóch osób na zamknięte wydarzenie z udziałem artystów z okazji imprez artystycznych***			✓
Spotkania z kuratorami lub Dyrektora Muzeum****			✓

Przywileje obowiązują na rok 2019
 * Liczba miejsc / wydarzeń może być ograniczona
 ** www.artematoralonline.org
 *** Jeśli są organizowane
 **** Po uzgodnieniu terminu

Dołącz do nas

- [Wykonaj to: aby zrealizować swoje marzenia i zostać członkiem Towarzystwa](#)

Przełącz darowiznę

- Składki, darowizny i wpłaty z edycji kolekcji obiektów przeznaczony głównie na wsparcie hodowcy kolekcji Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie oraz na wsparcie i

Numer konta:

- mBank: 13 1140 2004 0000 1202 7766 4956
Kod SWIFT: BRZGFLP33DBK

Kontakt

- **Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie**
ul. Pańska 3
00-124 Warszawa
KRS 000024646
- Katarzyna Prokasz**
tel. +61 088 090
katarzyna@artmuseum.pl

Strona [Towarzystwa](#)
Kontakt
Złóż wniosek

Grafika 6. Użycie walidatora WaveToolbar. [źr.: opr. wł.]

Audytowi musi zostać poddany reprezentatywny zbiór podstron serwisu, a obserwacje muszą zostać zagregowane. Wyniki techniczne raportu z narzędzia walidacyjnego muszą zostać opracowane przez audytora dostępności w sposób czytelny dla osób, które nie znają żargonu technicznego. Na grafice Grafika 7. pokazany jest sposób przekazu reprezentatywnego przykładu problematyki linków w podstronach, gdzie pokazano, że albo linki nie są wyróżnione kolorem, albo też nie posiadają podkreślenia. W ramce Grafika 8. pokazano wniosek z tego punktu audytu dla całości serwisu, że konieczna jest korekta wyróżniania linków.

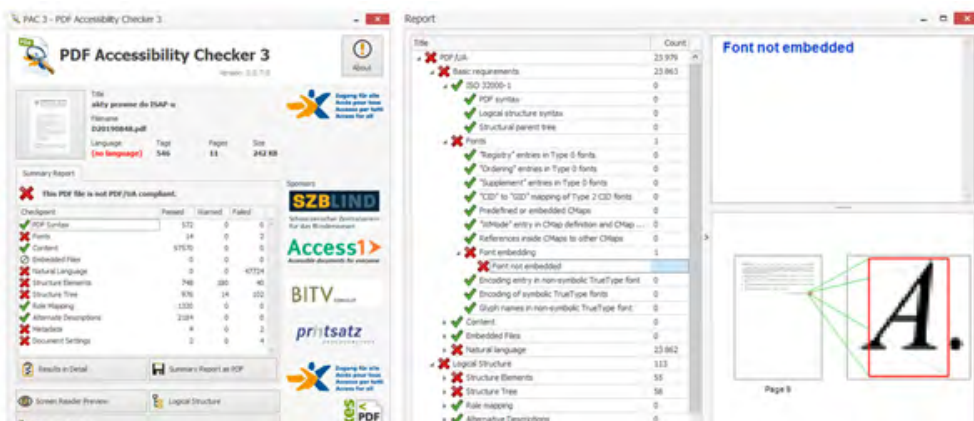
Grafika 7. Przykład omówienia w raporcie problematyki linków w badanym serwisie. [źr.: opr. wł.]

Rekomendacje

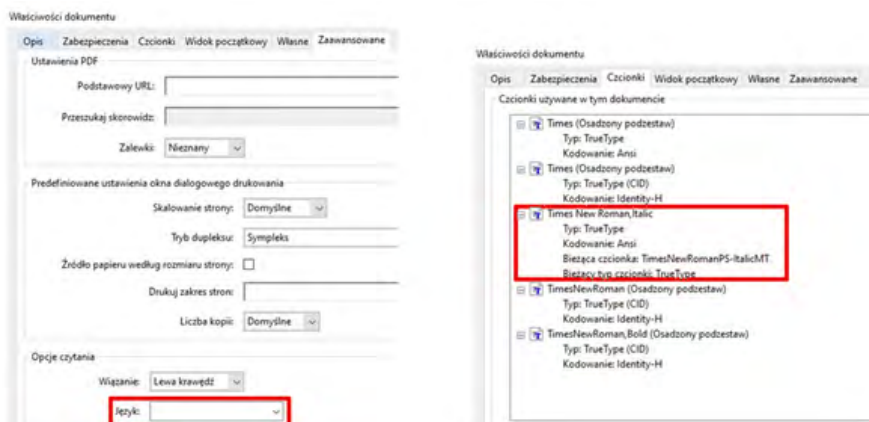
Konieczna jest korekta wyróżniania linków dotycząca opisanych problemów w całym serwisie.

Grafika 8. Rekomendacje do problematyki linków w całym badanym serwisie. [źr.: opr. wł.]

Zrzuty ekranowe Grafika 9. demonstrują z kolei przykładową analizę pliku PDF w programie PDF Accessibility Checker 3. Przeprowadzony test pokazuje błędy, które mogą być bardzo szybko naprawione przez prostą ingerencję we właściwości tego pliku, np. przy użyciu Acrobat Pro (zrzuty z przyczynami przykładowych błędów na Grafika 10.). Spektakularne tysiące błędów w obszarze języka to brak wypełnienia języka dla opcji czytania, zaś wskazany błąd „Font not embedded” to brak osadzenia czcionki w pliku PDF.

Grafika 9. Walidacja pliku PDF programem PDF Accessibility Checker 3. [źr.: opr. wł.]

Grafika 10. Przyczyny wystąpienia przykładowych błędów w badanym pliku PDF. [źr.: opr. wł.]

Deklaracja dostępności

Serwis internetowy podmiotu publicznego może nie posiadać pełnej dostępności. Nie muszą być także wykonane poprawki rekomendowane po audycie strony - chociaż powinny. Serwis taki powinien jednak - w deklaracji dostępności aktualizowanej minimum raz na rok- zawrzeć informację o brakach w zakresie dostępności, także cyfrowej. Dostęp do deklaracji dostępności ma być z każdej podstrony serwisu. Link do deklaracji dostępności powinien być wyraźnie widoczny na stronach każdego serwisu internetowego podmiotu publicznego – tak dla strony interne towej jak i dla przypadku aplikacji mobilnej.

Opis aplikacji mobilnej znajdujący 61 się w sklepie aplikacji powinien też zawierać link do deklaracji. Także w pomocy aplikacji mobilnej powinien on się znajdować, a gdy jest ona przeznaczona do pracy off-line, to sam link nie jest wystarczający i w aplikacji ma być podana cała treść deklaracji dostępności. Deklaracja dostępności ma zawierać:

- nazwę podmiotu publicznego i nazwę strony internetowej lub aplikacji mobilnej z adresem jej sklepu,,
- daty publikacji i aktualizacji,
- status pod względem zgodności z ustawą, z informacją czy strona/aplikacja jest zgodna, częściowo zgodna albo niezgodna – wraz z ujawnieniem ułomności,
- data sporządzenia deklaracji dostępności oraz nazwa podmiotu zewnętrznego, który przeprowadził audyt oprogramowania,
- informacja o możliwych skrótach klawiszowych,
- informacje zwrotne i kontaktowe, także do osoby ds. dostępności,
- informacje na temat procedury opisanej w art. 18 ustawy o dostępności cyfrowej –tekst wystąpienia z żądaniem zapewnienia dostępności cyfrowej tej strony/aplikacji,
- link do strony internetowej Rzecznika Praw Obywatelskich,
- deklarację dostępności architektonicznej siedziby podmiotu publicznego w sekcji „Dostępność architektoniczna”,
- informację o dostępności tłumacza języka migowego drogą elektroniczną lub jego braku.

Podsumowanie

Dostępność cyfrowa będzie stanowiła dziedzinę rozwojową przez kolejne lata. Postęp technologiczny oraz idące za nim nowe formy pracy i organizacji relacji społecznych stanowiąc będą istotne wyzwania dla funkcjonowania nas wszystkich. Wymagania stawiane przez użytkowników interfejsom systemów cyfrowych będą pochodną i odpowiedzią na wzrastającą komplikację oprogramowania. Ich spełnienie będzie elementem normalności życia codziennego.

Rozdział IV

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Małgorzata Piątkowska

Wstęp

*Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*¹ określa obowiązki podmiotów publicznych oraz minimalne wymagania w zakresie dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej.

Ustawa ta stała się bardzo ważnym aktem prawnym dla osób z niepełnosprawnością. Wnieśli wiele istotnych zmian w wielu obszarach ich życia. Przyczyni się do stworzenia przyjaznego środowiska oraz do poprawy jakości życia osób z niepełnosprawnościami. Oczywiście stanie się tak, jeśli zapisy ustawy będą realizowane.

Wiadomo od lat, że osoby z niepełnosprawnościami były i niestety nadal są wykluczane ze społeczeństwa. Uważa się, że ratyfikacja *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*² nieco przyspieszyła zmiany w polskim prawie, ale wciąż jest wiele do zrobienia. Kongresy Osób z Niepełnosprawnościami, realizowane w latach 2015-2019 (brak kontynuacji z powodu pandemii) z inicjatywy organizacji pozarządowych, miały za zadanie przypominać o prawach i potrzebach osób z niepełnosprawnościami i domagać się ich respektowania. Przypominały, że prawa te gwarantuje Konwencja ONZ o Prawach Osób z Niepełnosprawnościami, którą Polska ratyfikowała w 2012 r.

Od lat funkcjonuje pojęcie projektowania uniwersalnego (z ang. *Universal Design*), które odgrywa ważną rolę w kształtowaniu funkcjonalności i dostępności środowiska zbudowanego dla wszystkich użytkowników. Zgodnie z tą ideą wszelkie produkty i usługi mają przynosić korzyść wszystkim członkom społeczeństwa. Podkreśla się równy, a tym samym sprawiedliwy dla wszystkich, dostęp do dóbr i usług, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb tych użytkowników, których funkcjonowanie ograniczone.

---

1 Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696

2 Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 roku, ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku.

Ogromną wartość społeczną tworzenia środowiska przyjaznego i dostępnego dla wszystkich już od dawna podkreślają m.in. ONZ i UE. Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych w Artykule 2 głosi: „*Uniwersalne projektowanie odnosi się do takich rozwiązań, które są użyteczne dla wszystkich ludzi, w jak największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian*”³.

W Artykule 4. Konwencja nakłada na Państwa-Strony obowiązek zapewnienia i popierania pełnej realizacji wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność...Zobowiązuje też sygnatariuszy Konwencji do „*popierania zasady uniwersalnego projektowania przy tworzeniu norm i wytycznych*”⁴.

Zgodnie z Artykułem 9 dotyczącym głównych obszarów dostępności, strony Konwencji mają podjąć stosowne kroki „*w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich*”⁵ oraz „*popierania (...) odpowiednich form pomocy i wsparcia osób niepełnosprawnych, aby zapewnić im dostęp do informacji*”⁶ i „*popierania dostępu osób niepełnosprawnych do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, w tym do Internetu*”⁷

Według prognoz GUS w 2050 r. liczba ludności Polski w stosunku do roku 2013 zmniejszy się o 12%, jednocześnie osoby w wieku 65 lat i więcej będą stanowiły prawie 1/3 populacji. Wraz z wydłużaniem się długości życia odnotowuje się zjawisko starzenia się populacji oraz wzrost liczby osób cierpiących na osłabienie wzroku, słuchu, choroby przewlekłe itd. Zauważalny jest więc wzrost liczby osób z niepełnosprawnościami.

Potrzeby w zakresie zapewnienia dostępności osobom z niepełnosprawnościami będą wciąż rosły. Pochylenie się nad kwestiami dostępności informacyjno-komunikacyjnej pozwoli rozwiązać obecnie istniejące bariery, przy czym konieczne jest stałe monitorowanie dostępności. Monitorować należy nie tylko

3 art. 2 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych.

4 art. 4, ust. 1 pkt.(f) Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 roku

5 art. 9, ust. 1, tamże

6 art. 9, ust. 1, pkt.(f), tamże

7 art. 9, ust. 1, pkt.(g), tamże

zastosowane rozwiązania, ale także rozwój nowych technologii wspomagających i wszelkich środków, procedur itd.

Osoby z niepełnosprawnościami uważają, że prawo do godnego i niezależnego życia wciąż nie jest należycie realizowane. Środowisko to liczy na zmiany w ich życiu na lepsze dzięki ustawie o dostępności.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna w świetle ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, zwana powszechnie „ustawą o dostępności” zawiera zapisy dotyczące dostępności informacyjno-komunikacyjnej. Przytoczmy zatem ten fragment.

Art. 6. *Minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami obejmują:*

3) *w zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej:*

a) *obstugę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz. U. z 2017 r. poz. 1824), lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,*

b) *instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,*

c) *zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania,*

d) *zapewnienie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.*

Choć ustawa wskazuje na wiele ważnych obszarów dostępności, to środowisko osób z niepełnosprawnościami dostrzega wiele luk.

Jak zgodnie z ustawą zapewnić dostępność informacyjno-komunikacyjną?

Mówiąc o komunikacji międzyludzkiej, mamy na myśli mowę werbalną, co nie jest zawsze możliwe. Jednak nie tylko mówienie jest istotne. Najważniejsze jest rozumienie informacji, czyli wszelkich treści zawartych w różnej formie (pisanej, graficznej, dźwiękowej), a zatem istotna jest możliwość odczytania jej różnymi zmysłami, stosownie do funkcjonujących kanałów percepcyjnych osoby z niepełnosprawnością.

Przed wszystkim należy sprawdzić jakie są potrzeby osoby z niepełnosprawnością. W jaki sposób osoba ta komunikuje się z otoczeniem. Nie powinno się narzucać własnych form komunikacji, a jedynie przedstawić to co jest dostępne i zapytać czy będzie to wystarczające do skutecznego komunikowania się. Przedstawienie istniejących rozwiązań daje możliwość zweryfikowania czy są one przydatne. Warto pamiętać, że nowoczesne technologie, które mógłby zastosować pracownik instytucji do dobrej komunikacji osobą z niepełnosprawnością, mogą być jej nieznanymi. A zatem pokazanie takiej możliwości może być pozytywnym odkryciem i spełni oczekiwania tej osoby. Oznacza to, że na przykład porozumiewamy się językiem migowym z osobą głuchą oczywiście z pomocą tłumacza, jeśli nie znamy języka migowego. Możemy wykorzystać

Przykład zdalnej rozmowy w języku migowym za pomocą komunikatora. Fot. M. Piątkowska

zdalny dostęp online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje. Nie mniej należy zacząć od pytania, jaka forma komunikowania się jest dla tej osoby najbardziej odpowiednia. Za dobry przykład mogą służyć formy udzielania wsparcia w Polskiej Fundacji Pomocy Dzieciom Niedosłyszącym -ECHO-, które są różnorodne. Każdorazowo dostosowywane do potrzeb podopiecznych, jak i możliwości technicznych i organizacyjnych Fundacji. Osoby słabosłyszące i głuche preferują kontakt osobisty. Czasami, gdy sprawa jest pilna i osobisty kontakt nie jest możliwy, to mogą napisać maila, mogą połączyć się zdalnie, mogą skorzystać z pomocy osoby przybranej. To one decydują jaki sposób jest dla nich najlepszy w danej sytuacji. Niektórzy potrzebują porady prawnej i ze względu na chorobę, czy też odległość, albo w przypadkach pilnych proszą o zdalny kontakt.

Elastyczność w doborze formy kontaktu powinna stać się dobrą praktyką w urzędach, przychodniach, szpitalach i innych instytucjach.

Przykład zdalnej rozmowy z udziałem tłumacza języka migowego. Tłumacz oraz osoba głucha są w bezpośrednim kontakcie w siedzibie Fundacji. Prawnik udzielający porady jest zdalnie połączony za pomocą aplikacji do komunikacji zdalnej.

Fot. M. Piątkowska

Instytucje powinny posiadać środki techniczne do obsługi osób z niepełnościami. Na przykład dla osób słabosłyszących przydatne są pętle indukcyjne, które wspomagają słyszenie. Trzeba zadbać o podanie na stronie internetowej, jaki jest zakres działalności, w jakie dni i w jakich godzinach działa instytucja oraz jak można załatwić sprawę osobiście lub na odległość. Informacja ta może być w formie: elektronicznego pliku zawierającego tekst, który można odczytać maszynowo (ważne dla osób niewidomych – w celu odczytania treści syntezatorem mowy), nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacje w języku łatwym do czytania (ETR - ang. *easy-to-read*).

Dla osób niewidomych lub słabowidzących potrzebne są inne sposoby komunikowania się niż osobom głuchym. Głównie jest to po prostu rozmowa. Natomiast w sytuacji, gdy mamy do czynienia z dokumentami i informacjami tekstowymi najbardziej preferowany jest tekst odczytywalny maszynowo, który może być odczytany przy pomocy czytnika ekranu, np. przez oprogramowanie NVDA i syntezator mowy⁸. Zawsze jednak istotne jest aby to przetwarzanie nie wiązało się z utratą części informacji.

Artykuł 9 Konwencji ONZ (2006, str. 8) o prawach osób niepełnosprawnych, określa dostępność informacji następująco: „*stosowne kroki celem zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu, na równych zasadach z innymi obywatelami, do środowiska fizycznego, transportu, informacji i komunikacji międzyludzkiej, w tym technologii i systemów komunikacyjnych i informacyjnych, oraz do innych udogodnień i usług oferowanych całemu społeczeństwu, zarówno w środowiskach miejskich, jak i wiejskich.*”

W opracowaniach wskazuje się na wytyczne odnoszące się do takich rodzajów informacji jak: tekst, obraz, ścieżka audio i film wideo. Mówi się także o kanałach ich przekazywania, jak np. dokumentach elektronicznych, zasobach online, materiałach drukowanych i innych multimediami.

⁸ Jednym z bardziej popularnych syntezatorów mowy jest „IWONA”

Dostępna informacja to informacja umożliwiająca uzyskanie dostępu do treści wszystkim użytkownikom. Jest właściwie rozumiana i odbierana z wykorzystaniem różnych kanałów percepcyjnych takich jak: wzrok, słuch i dotyk. Dostępność oznacza zapewnianie osobie z niepełnosprawnością takiego samego dostępu, jak innym, pełnosprawnym osobom. To fakt, że trudno jest uzyskać pełną dostępność informacji dla każdego użytkownika. Jednakże istnieje wiele dobrych rozwiązań, które umożliwiają tworzenie i udostępnianie informacji w taki sposób, aby zawartość mogła być dostępna lub dostosowywana przez użytkowników. Mogą w tym pomóc wciąż rozwijające się technologie.

Za informację i sposób jej przekazania powinien być odpowiedzialny jej twórca i dostawca tejże informacji. W instytucjach publicznych odpowiada za to kierownik jednostki, który powołuje do tych celów odpowiednie osoby, np. urzędnika przygotowującego treść, informatyka, który ją umieszcza na stronie internetowej. Powinien być także zapewniony monitoring zapewnienia dostępności, aby sprawdzić, czy ta informacja jest prawidłowo przekazana za pomocą różnych środków (np. czy treść pozwala na odczytanie jest przez osobę niewidomą, albo osobę głuchą – czy zapewniono tłumaczenie na Polski Język Migowy (PJM) itd.).

Kiedy pochylamy się nad potrzebami osób z niepełnosprawnościami, wskazując na to, aby informacje były zrozumiałe, zapominamy, że wiele osób pełnosprawnych ma trudności ze zrozumieniem pism urzędowych. Skarżą się na niezrozumiałe instrukcje. Mamy tu do czynienia z tzw. bełkotem urzędniczym. Specyficzna forma, słownictwo i rozbudowane zdania powodują, że nie jest to przyjazny dla odbiorcy język polski. Niezwykle trafna jest tu wypowiedź prof. Ireny Lipowicz – byłej Rzeczniczki Praw Obywatelskich: *Niezrozumiała treść pisma urzędowego jest często powodem poczucia krzywdy obywatela. Ludzie mają prawo do przystępnie sformułowanych decyzji.*

Twórca informacji oraz osoba odpowiedzialna za jej dostarczenie może podjąć wiele działań w celu poprawy dostępności informacji. Tworząc treści o prostej budowie zdań, bez wyszukanych sformułowań czynimy informację bardziej dostępną dla wszystkich, zarówno dla pełnosprawnych, jak i niepełnosprawnych. Czyniąc informację dostępną dla osób z niepełnosprawnościami poprzez zastosowanie dodatkowych funkcjonalności mamy szansę dotrzeć do każdego.

W codziennym życiu osoby z niepełnosprawnością potrzebne są nie tylko informacje przekazywane za pomocą tekstu czy obrazu, ale niezbędne jest swobodne komunikowanie się z innymi osobami. Nie zawsze informacja

udostępniona w formie dostosowanej jest wyczerpująca, bowiem wielokrotnie wymaga uzupełnień poprzez zadanie pytania i uzyskania odpowiedzi. Przykładem może być potrzeba załatwienia sprawy w urzędzie, kiedy to konieczna jest rozmowa między interesantem a urzędnikiem. Choć kanały multimedialne zazwyczaj zawierają kilka różnych rodzajów informacji równocześnie, np. strona internetowa zawiera formularz do wypełnienia on-line oraz instrukcję wypełnienia dokumentu, to interesant może mieć dodatkowe pytania z uwagi na szczególnie przypadek jego sprawy, który nie został w instrukcji uwzględniony. Brak dostępu do informacji jest poważnym naruszeniem praw obywateli. Przedstawiciel instytucji nie może dostarczać informacji wg własnego uznania odmawiając np. tłumacza języka migowego, w zamian za pisanie na kartce. Jest to niedopuszczalne zachowanie, bowiem jeśli osoba głucha nie potrafi się swobodnie posługiwać językiem polskim, to nie można w tym języku się z nią komunikować.

Zapewnienie dostępności informacyjno-komunikacyjnej osobom słabosłyszącym i głuchym

Osoby słabosłyszące i głuche mają szczególne problemy w komunikowaniu się i odbiorze informacji. Zazwyczaj nie znają dobrze języka polskiego i potrzebują dużego wsparcia podczas wizyty w urzędzie, u lekarza, w kontakcie z policją itd.

Z uwagi na ich specyficzne potrzeby i ogromne trudności w samodzielnym załatwieniu spraw oraz radzeniu sobie w codziennym życiu, zostały przedstawione obszernie informacje poświęcone tej grupie osób.

Osoby doświadczające trudności w komunikowaniu się za pomocą mowy werbalnej np. ze względu na dysfunkcję słuchu mogą korzystać z komunikacji alternatywnej, jak na przykład polskiego języka migowego (PJM) lub systemu językowo migowego (SJM), a osoby głuchoniewidome korzystają ze specjalnego sposobu komunikowania (SKOGN) lub alfabetu Braille'a lub Lorma.

alfabet Braille'a

Fot. <https://bankomania.pkobp.pl/bankofinanse/nowe-technologie/swiatowy-dzien-braillea-rocznica-powstania-alfabetu-braillea/>

Fot. <https://whatnext.pl/programowalny-alfabet-braillea-pozwoli-zmniejszyc-ksiazki-dla-niewidomych/>

Mała jest jednak wiedza o tych sposobach komunikowania się, a jeszcze mniej osób potrafi z tych metod korzystać. Zaskakująca może być informacja, że obecnie mniej niż 5% osób niewidomych potrafi czytać za pomocą Braille'a. Z kolei też nie wszystkie osoby głuche znają język migowy.

Przykłady istotnych dla osób głuchych kwestii związanych z komunikowaniem się i funkcjonowaniem:

- Największym problemem osób głuchych jest trudność w **komunikowaniu się!**
- Jeżeli dziecko urodzi się w rodzinie osób głuchych język migowy staje się jego naturalnym językiem. Ten język stanowi jednak barierę w komunikowaniu się z otoczeniem osób słyszących.
- Osoby głuche nie znają języka polskiego, uczą się go jak języka obcego i nie zawsze są w stanie opanować go w takim stopniu, aby móc się swobodnie porozumiewać. Powoduje to duże trudności w rozumieniu tekstu w języku polskim, dlatego też mają problemy w wypełnianiu formularzy, pisaniu pism i potrzebują pomocy innych osób.
- Pisanie na kartce jest warte tyle samo, co dla słyszących wymiana informacji w nieznanym języku.
- Polski Język Migowy (PJM) to naturalny język głuchych, odrębny od języka polskiego. Posiada własną gramatykę wizualno-przestrzenną. Natomiast System Językowo-Migowy (SJM) inaczej język migany to sztuczny system porozumiewania się stworzony przez osoby słyszące w celu ułatwienia

komunikacji z osobami głuchymi. Niestety wiele osób głuchych nie potrafi się w tym języku dobrze porozumieć.

- Czytanie z ruchu warg wcale nie jest powszechne, poza tym nie jest przydatne, w sytuacji gdy słabo znają język polski. Nie mniej patrząc na twarz rozmówcy lepiej odbierają informacje.
- Wiele jest osób słabosłyszących, noszących aparaty słuchowe, które potrafią mówić, lepiej jednak radzi sobie w języku migowym (swoim naturalnym języku) niż w języku polskim.
- Aplikacje oraz komunikatory internetowe (np. Messenger, Skype, Whatsapp) są pomocne w komunikacji w języku migowym, dają możliwość rozmawiania na wideo, ale nie zastąpią tłumacza na żywo. Są dobre w sytuacjach, gdy sprawa jest pilna lub gdy jest łatwa w realizacji. Jednak z takich rozwiązań nie używają osoby starsze.
- Aplikacje te mogą pomóc nie tylko w czasie załatwiania spraw urzędzie, ale pomogą także w komunikacji np. ze strażą miejską w sytuacji zdarzenia czy też zatrzymania do kontroli.
- W przypadku, gdy osoba głucha potrzebuje załatwienia bardziej złożonej sprawy, należałoby wyznaczyć termin wizyty, gdy będzie możliwe umówienie tłumacza języka migowego. Skorzystanie z usługi tłumacza w instytucjach publicznych jest bezpłatne.

Wiele osób w różnych instytucjach (w urzędach, szpitalach, przychodniach lekarskich) uważa, że nie ma takich potrzeb jak zapewnienie tłumacza języka migowego, bowiem osoby głuche praktycznie się nie zgłaszają. Często jednak jest tak, że albo ktoś w ich imieniu załatwia sprawę, albo przychodzą z osobą przybraną (np. ze słyszącym członkiem rodziny) lub tłumaczem zorganizowanym we własnym zakresie, stąd problem nie jest widoczny. Niestety takie myślenie jest bardzo krzywdzące dla nich i sprawia, że czują się wykluczeni przez społeczeństwo, a chcieliby sami decydować o sobie i w nieograniczonym zakresie uczestniczyć w życiu społecznym.

Zalecenia dla pracowników instytucji obsługujących osoby z wadą słuchu

W przypadku osób słabosłyszących i głuchych zaleca się, aby pracownicy instytucji:

- podczas pierwszego kontaktu najpierw zadali pytanie jaka forma

komunikowania się najbardziej odpowiada, np. czy osoba głucha odczytuje mowę z ust, czy woli jak się pisze na kartce oraz czy potrzebuje tłumacza,

- mieli wiedzę na temat osób głuchych jako mniejszości językowo-kulturowej,
- znali zasady korzystania z komunikacji niewerbalnej,
- pamiętali o utrzymywaniu kontaktu wzrokowego,
- mówili spokojnie, wyraźnie, zwykłym tempem,
- mieli dobrą artykulację, co ułatwi rozumienie przez osoby słabosłyszące,
- nie podnosili głosu, nie krzyczeli,
- wiedzieli, że osoba słabosłysząca lub głucha wspomaga się czytaniem mowy z ust, choć gdy nie zna języka polskiego to niewiele może pomóc,
- zadbali o dobrą widoczność twarzy, szczególnie swoich ust,
- powinni znać zasady prawidłowego oświetlenia swojej sylwetki,
- nie powinni mówić odwróceniami ani chodzić po pomieszczeniu w trakcie mówienia,
- powinni zadbać o ciszę w otoczeniu, dbać o niwelowanie dodatkowych dźwięków i szumów,
- powinni używać sposobu kontaktu na odległość wskazanego przez osobę głuchą (email, wiadomości smsowe, kontakt telefoniczny do osoby przybranej lub przez tłumacza itd.),
- powinni uwzględnić dodatkowy czas spotkania zwłaszcza, gdy jest tłumaczone,
- znali zasady zapewnienia swobodnej komunikacji np. zapewnienie tłumacza języka migowego (od ręki usługa online polegająca na tłumaczeniu na żywo rozmowy z osobą z dysfunkcją narządu słuchu za pośrednictwem Internetu, a miarę możliwości na tłumacz na żywo),
- wiedzieli jakie są wymogi prawne dotyczące obsługi osób z niepełnosprawnością słuchu (ustawa z dnia 19 sierpnia 2011r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz. U. Nr 209, poz. 1243)) oraz stosowali się do nich.

Podczas rozmowy z udziałem tłumacza należy przestrzegać następujących zasad:

- patrzeć i mówić bezpośrednio do osoby głuchej, a nie do tłumacza,
- tłumacz nie jest doradcą, nie bierze udziału w dyskusji,
- jeśli osoba głucha patrzy na tłumacza a nie na osobę mówiącą, to jest to

normalna postawa i nie oznacza, że ignoruje osobę mówiącą,

- należy mówić w normalnym tempie.

Podczas tworzenia wszelkich informacji warto wziąć pod uwagę następujące wskazówki:

- wszelkie informacje, instrukcje powinny być dostosowane do stopnia i rodzaju niepełnosprawności. W przypadku osób głuchych wskazane są formy obrazkowe, napisy zawierające proste sformułowania, filmiki w języku migowym z napisami z uwagi na różnorodne potrzeby tych osób. Dzięki zastosowaniu tak różnych technik zwiększy się grono odbiorców, jak i zwiększy się stopień zrozumienia.
- materiały powinny być tworzone w dużej mierze w formie prezentacji multimedialnych, plakatów, filmów, animacji.
- niezbędne jest tłumaczenie (pełna transkrypcja tekstowa, PJM) wszelkich elementów dźwiękowych (filmy, muzyka, animacje, audycje itd.).
- musi być logiczna, jasna i przejrzysta struktura treści tekstowych (przy tworzeniu i weryfikacji treści można korzystać np. z aplikacji JASNOPIS)
- warto stworzyć słownik trudnych wyrazów i objaśnić istotne pojęcia.

Zaleca się, aby osoby te przed przyjściem do instytucji mogły określić swoje potrzeby w zakresie komunikowania się, aby w dniu wizyty mogły swobodnie rozmawiać. Taka możliwość powinna być dostępna niezależnie od tego czy spotkanie odbywać się będzie osobiście czy zdalnie za pomocą komunikatorów internetowych.

Instytucje publiczne powinny działać zgodnie z ustawą, a zatem powinien zapewnić osobie głuchej lub słabosłyszącej m.in.:

- urządzenie ułatwiające słyszenie (np. system FM⁹, pętla indukcyjna¹⁰),
- opis zadań, godzin pracy urzędu w tekście łatwym do czytania i rozumienia oraz w formie, którą prawidłowo odczyta czytnik ekranu,

---

9 Urządzenie wspomagające słyszenie w trudnych warunkach akustycznych. Dobrze radzi sobie na dużych odległościach i oddziela sygnał mowy od zakłóceń z otoczenia (hałasu, pogłosu, szumu), dzięki czemu osoba słabosłysząca może lepiej rozumieć rozmówcę.

10 System wspomagania słuchu. Jest w stanie bez najmniejszych zniekształceń akustycznych przekazać informację prosto do ucha, współpracując z aparatem słuchowym. Działa na obszarze okablowanym lub w polu magnetycznym o określonym zasięgu.

- możliwość komunikowania się w innej formie wskazanej przez osobę ze szczególnymi potrzebami – np. przez e-mail, SMS albo pisząc na kartce (dla osób słabosłyszących, znających język polski a nie znających języka migowego),
- tłumacza PJM – dostępnego na życzenie osoby głuchej, bezpłatnie i najlepiej bez konieczności wcześniejszego umawiania się,
- tłumaczenie tekstów w PJM na stronie internetowej informujący o pracy urzędu, o sposobie załatwienia sprawy oraz o dostępności tłumacza,
- możliwość złożenia wniosku, pisma, zapytania w PJM i uzyskanie odpowiedzi w tym samym języku,
- wydzielenie pokoju do załatwiania spraw w celu zachowania poufności, zwłaszcza, gdy rozmowa odbywać się będzie z osobą słabosłyszącą lub głuchą.

Na instytucje publiczne nałożony jest obowiązek informacyjny zgodnie z ustawą z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. Zadaniem podmiotów publicznych jest tworzenie dostępnych informacji dla każdego odbiorcy. Ustawa o dostępności wskazuje na konieczność spełnienia choćby minimalnych kryteriów. Nawet jeśli w początkowej fazie okazuje się, że informacja nie była w pełni dostępna, to niezbędne jest podjęcie działań likwidujących daną barierę. Pomocne może być wykorzystanie coraz to nowszych technologii. Wszelkie bariery powinny być niezwłocznie eliminowane. W przypadku osób głuchych, gdy jest konieczne skorzystanie z tłumacza języka migowego powinna być możliwość łatwej formy zgłoszenia takiej potrzeby. Wg ustawy o języku migowym i innych formach komunikowania się urząd ma obowiązek zapewnić taką potrzebę, a zgłoszenie powinno być złożone na 3 dni robocze przed planowaną wizytą (z wyłączeniem sytuacji nagłych). Zgodnie z ustawą podmioty publiczne mają obowiązek zapewnić bezpłatną usługę tłumacza. Coraz częściej jest dostępna online od ręki, choć trzeba pamiętać, że nie zawsze taka forma jest odpowiednia, dlatego też należy umożliwić tłumacza na żywo. Można skorzystać także z pomocy przeszkolonego pracownika, jeśli posiada odpowiednie umiejętności i osoba głucha dobrze rozumie jej komunikaty. Należy też wiedzieć, że osoba głucha może skorzystać z pomocy osoby przybranej tj. każdej, innej osoby fizycznej, która ukończyła 16 rok życia, wybranej przez osobę słabosłyszącą lub głuchą. Taką osobą może być członek rodziny. Na pewno nie można wykorzystywać do tego dzieci tych osób, zwłaszcza w szkołach na wywiadówkach, kiedy to dzieci są tłumaczami we własnej sprawie, albo u lekarza, gdy dziecko musi

tłumaczyć rodzicowi trudne kwestie dotyczące jego zdrowia. Takie praktyki są niedopuszczalne, lecz niestety nie są rzadkością. Dzieci słyszące niesłyszących rodziców określane są jako osoby KODA. Doświadczają ogromnej traumy w związku z tym, że muszą asystować swoim rodzicom od wczesnego dzieciństwa w sklepie, w urzędzie, u lekarza itd. To mocno odbija się na ich psychice i jest nieetyczne. Osoby działające w imieniu różnych instytucji, w tym przede wszystkim administracji publicznej powinny o tym wiedzieć i zapewnić godne obsłużenie osoby niepełnosprawnej.

Urządzenia oraz aplikacje i inne środki wspomagające funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami w zakresie dostępu do informacji, jak i w procesie komunikowania się

Bardzo pomocny w spełnieniu wymogów dostępności informacyjno-komunikacyjnej jest podstawowy zestaw komputerowy lub laptop wyposażony w kamerę oraz podłączony do Internetu.

Ponadto w wielu miejscach niezbędne jest doposażenie w:

- tablet (doskonale się sprawdzi przy zdalnym tłumaczeniu w języku migowym osobie głuchej online, czy też odczytaniu tekstu za pomocą syntezy mowy przez osobę niewidomą),
- sygnalizację świetlną jako uzupełnienie lub zastępującą sygnalizację dźwiękową (np. dzwonek domofonu, do drzwi),
- urządzenia z kontrolkami sygnalizacyjnymi (świetlnymi, dźwiękowymi, z napisami),
- pętlę indukcyjną, system FM,
- oprogramowanie powiększające i udźwiękawiające,
- lupę elektroniczną,
- powiększalnik itd.

Warto poznać i stosować aplikacje wspomagające komunikowanie się np. dla osób głuchych. Wiele aplikacji jest bezpłatnych. Dobrym przykładem może być Transkrypcja na żywo - (dawna nazwa Live Transcribe) to aplikacja wykorzystująca technologię rozpoznawania mowy, która w czasie rzeczywistym przekształca ją na tekst wyświetlany na ekranie telefonu komórkowego, laptopa czy tabletu. Choć jest wiele takich aplikacji, to ta jest dość wysoko oceniana w środowisku, jako najbardziej rzetelna w przekładzie. Wiele jest przydatnych

kanałów komunikowania się na odległość. Dobrą praktyką powinno być korzystanie z różnych komunikatorów i aplikacji do wideokonferencji (np. SKYPE, Messenger, WhatsApp, Telegram, Signal, ZOOM, MS TEAM, Cisco Webex itd.)

Dostępna instytucja. Istotne rekomendacje

- Czytelne oznaczenia ważnych miejsc w budynku, w tym dróg ewakuacyjnych.
- Opracowanie formularzy i wszelkich materiałów w tekście łatwym do czytania i zrozumienia
- Częste weryfikowanie poziomu zrozumienia danej treści przez osoby z niepełnosprawnościami.
- Poszerzania wiedzy (szkolenia) z umiejętności z zakresu potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami i w zakresie komunikacji alternatywnej, które można wspomagać m.in. technologiami (sprzęt i programy).

Według ustawy, instytucja publiczna ma obowiązek zapewnić osobie ze szczególnymi potrzebami taką formę komunikacji, jaką ta osoba określi we wniosku. Niestety, są osoby, które nie będą w stanie samodzielnie sformułować taki wniosek np. osoby słabosłyszące i głuche, z niepełnosprawnością intelektualną, ze spektrum autyzmu, z problemami zdrowia psychicznego, a jeśli wniosek jest wyłącznie na papierze to i osoby niewidome też nie będą w stanie sobie z tym poradzić.

W takich sytuacjach należy im pomóc wypełnić wniosek lub wdrożyć inne rozwiązania np. za pomocą nowoczesnych technologii, które umożliwią tym osobom samodzielne wypełnienie bez błędów formalnych.

Wskazówki w zakresie projektowania pomieszczeń w zakresie łatwego dostępu

Zewnętrzna (oznaczenia na elewacji, drzwiach wejściowych) i wewnętrzna aranżacja obiektu stanowi ważny aspekt w łatwym odnalezieniu tego miejsca, dostania się do środka i poruszania się po nim. Z uwagi na fakt finansowania obiektów administracji publicznej ze środków publicznych powinny one odpowiadać przepisom i normom technicznym. Bywają jednak potrzeby, które wymagają podejmowania dodatkowych działań w celu ułatwienia funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami, jak najbardziej samodzielnie. Rekomenduje się wprowadzenie anonimowej (dostosowanej) ankiety w celu monitorowania dostępności. Dzięki

temu możliwe będzie wdrożenie wytycznych i zaleceń, wypracowanych na podstawie wskazań osób korzystających z usług danej instytucji.

Przy organizacji wejścia do budynku należy uwzględnić m.in.:

tablicę informacyjną z pełną nazwą, z dodatkowym wyjaśnieniem co to za miejsce, bowiem sama nazwa nie jest łatwa do zrozumienia (przykładowo można zastosować kilka zdjęć i przy każdym z nich zastosować krótki opis, np. foto – tu można odebrać dowód osobisty) i dodatkowo piktogramy z różnymi oznaczeniami np.

- dostępna jest pętla indukcyjna

- dostępny jest tłumacz języka migowego

- można poruszać się na wózkach inwalidzkich bez przeszkód

- stosowanie kontrolki sygnalizacyjnych, np. w przypadku zainstalowania domofonu – konieczne jest zastosowanie świetlnych informacji, np. gdy domofon jest w stanie spoczynku – neutralne światło, gdy osoba głucha naciska dzwonek – czerwone światło, gdy drzwi są otwarte – zielone światło i komunikat świetlny „proszę wejść”,
- istnienie kiosku informacyjnego albo przynajmniej monitora jako ścianki informacyjnej,
- dobre oświetlenie wnętrza pomieszczenia.

W organizacji wewnętrznej budynku wskazane jest unikanie projektowania pomieszczeń typu „open space”. Zaleca się wydzielenie pokoju do załatwiania spraw i cichej obsługi osoby słabosłyszącej lub głuchej w celu zachowania poufności i prywatności, a także ich izolacji przy głośnych tłumaczeniach języka migowego (także on-line). Pomieszczenie to powinno uwzględnić akustykę mowy i słuchu, aby nie powstawał efekt pogłosu, utrudniający rozumienie mowy. Należy także wyeliminować wszelkie źródła hałasu, które mogą zakłócać rozmowę osobie słabosłyszącej. Ważnym aspektem jest elektroakustyka – istotna z uwagi na aparaty słuchowe i implanty ślimakowe. Bardzo pomocna jest sygnalizacja wizualna, dostarczająca informacji w formie napisów z wykorzystaniem kolorów i kontrastów oraz sygnały świetlne. Komunikaty powinny być precyzyjne

i krótkie, np.

zamiast: „Prosimy o zachowanie ciszy.” lepiej użyć: „Cisza!”, albo zamiast tekstu „Urząd X zapewnia, osobom uprawnionym, dostęp do świadczenia usług tłumacza: polskiego języka migowego (PJM); systemu językowo – migowego (SJM); sposobu komunikowania się osób głuchoniewidomych (SKOGN).” lepiej użyć: „Tu jest tłumacz PJM, SJM i SCOGN.”

Podsumowanie

Poruszone zagadnienia przekrojowo przedstawiają istotę komunikowania się, dostarczania informacji osobom z niepełnosprawnościami, które doświadczają szczególnych trudności w kontakcie z innymi osobami i odbiorze informacji. Nie wyczerpano jednak wszystkich aspektów związanych z dostępnością informacyjno-komunikacyjną. Dyskusja nad tym jak uczynić świat dostępny dla każdego, jak wdrażać ideę projektowania uniwersalnego jest wciąż otwarta. W tej dyskusji muszą uczestniczyć zarówno osoby decyzyjne i odpowiedzialne za dostarczanie informacji, za świadczenie usług na rzecz obywateli, a także sami zainteresowani czyli osoby z niepełnosprawnościami. Niezbędna przy tym jest współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami, które skupiają ekspertów w poszczególnych dziedzinach.

Rozdział V

Dostępność w szerokim rozumieniu – najważniejsze problemy i wyzwania dostępności, rola i znaczenie Rządowego Programu Dostępność Plus oraz konieczność wdrażania dostępności w pozostałych obszarach życia społecznego

Mariusz Umyszkiewicz

Miarą dojrzałości państwa jest to jak się traktuje i opiekuje się swoimi słabszymi obywatelami. Naszym wielkim zadaniem będzie stworzenie Polski prawdziwie przyjaznej dla osób starszych i niepełnosprawnych.

Expose Prezesa Rady Ministrów Mateusza Morawieckiego, 12 grudnia 2017 roku.

W Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami możemy przeczytać, że Państwa ją wdrażające „uznają równe prawo wszystkich osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie, wraz z prawem dokonywania wyborów, na równi z innymi osobami, oraz podejmą skuteczne i odpowiednie środki w celu ułatwienia pełnego korzystania przez osoby niepełnosprawne z tego prawa oraz ich pełnego włączenia i udziału w społeczeństwie (...)”.¹¹

Takie spojrzenie na obecność osób niepełnosprawnych w społeczeństwie pokazuje jak rośnie rola tej grupy i jaki kierunek powinna przyjąć integracja osób sprawnych i niepełnosprawnych. Liczba osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami aktualnie wynosi w Polsce około 12% i wciąż obserwuje się tendencję do wzrostu jej liczby. Może to wynikać z jednej strony z większej świadomości n.t. zdrowia i choroby, postępu wiedzy oraz technologii medycznych ale także np. wydłużania się życia człowieka. Jednakże poza aspektem ilościowym na szczególną wartość tej grupy ma wpływ również wymiar społeczny i kulturowy. Niepełnosprawność jest swego rodzaju odzwierciedleniem struktury społeczeństwa, jego statusu ekonomicznego i politycznego a także dominującej w danym państwie hierarchii wartości. Niezaprzeczalnie osoby z niepełnosprawnościami mogą grywać bardzo ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym państwa a także determinować przemiany społeczne, kulturowe i technologiczne.

---

¹¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dn. 13 grudnia 2006 r., art. 19.

I tu należy podkreślić, że aby taka sytuacja mogła mieć miejsce koniecznym jest zapewnienie osobom z niepełnosprawnością warunków życia i rozwoju, które pozwolą na aktywne uczestnictwo w życiu społecznym.

W poniższym rozdziale zostaną poddane analizie społeczne aspekty dostępności ze szczególnym naciskiem na aktywność osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie, w tym w edukacji, życiu kulturalnym, ochronie zdrowia, architekturze i urbanistyce czy transporcie.

Modelowe ujęcie niepełnosprawności - wczoraj i dziś

Do niedawna dominujący model życia społecznego osób z niepełnosprawnością opierał się na niedopasowaniu do funkcjonowania wśród osób pełnosprawnych, ze względu na występujące schorzenia natury psychicznej bądź fizycznej. Oznaczało to bardzo często marginalizację osób z niepełnosprawnością i przekierowanie ich aktywności na obszary specjalnie im dedykowane - poczynając od edukacji specjalnej, przez instytucje opieki, chroniony rynek pracy a kończąc na kompensacji swego niedostosowania za pomocą szeregu zasiłków. Powodowało to wykluczenie tej grupy osób z życia społecznego, zawodowego czy ekonomicznego oraz stygmatyzację osób z niepełnosprawnością jako niezaradnych, zależnych i wręcz niezdolnych do pełnienia ról społecznych. Takie ujęcie niepełnosprawności obecne jest w tzw. Indywidualnym modelu niepełnosprawności, który jednak obecnie jest coraz szerzej krytykowany i postrzegany jako główne źródło występowania wśród osób niepełnosprawnych ubóstwa, wykluczenia społecznego, uzależnienia ekonomicznego od pomocy społecznej.¹²

Całkiem odmienne spojrzenie na niepełnosprawność znajdujemy w obecnie propagowanym społecznym modelu niepełnosprawności, w którym jest ona spostrzegana nie jako cecha jednostki powodująca ograniczenia w funkcjonowaniu społecznym. Nacisk w tym ujęciu niepełnosprawności kładzie się na roli społeczeństwa, które powinno odpowiedzieć na potrzeby osób z dysfunkcjami psychicznymi lub fizycznymi i tak się zorganizować, aby stworzyć im warunki do niezależnego i aktywnego życia. Oznacza to, że celem działań organów państwa jest nie tyle dążenie do oddziaływania na ciało i psychikę osób niepełnosprawnych a stworzenie takich warunków aby interakcja osoba niepełnosprawna – środowisko przynosiła jak najwięcej satysfakcji i służyła rozwojowi. Aby mogło

¹² Gąciaż B., Bartkowski J., Położenie społeczno-ekonomiczne niepełnosprawnych w Polsce na tle sytuacji osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej. „Niepełnosprawność. Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania”, 2014.

to mieć miejsce należy dążyć do wprowadzenia zmian w obszarze związanym z mechanizmami instytucjonalnymi, ale także w społecznych wzorcach postrzegania niepełnosprawności i zachowania wobec osób z zaburzeniami w sferze psychicznej bądź fizycznej. Zadaniem organów publicznych staje się tworzenie możliwości zwiększających szanse na sprawne funkcjonowanie wszystkim obywatelom, członkom społeczeństwa, niezależnie od ich własnych ograniczeń.¹³

W przypadku społecznego ujęcia niepełnosprawności bariery wynikają nie tyle z samej niepełnosprawności, co z oddziaływań zewnętrznego otoczenia. W związku z powyższym wyróżnić można następujące rodzaje barier:

- bariery związane ze przestrzenią fizyczną np. architektoniczne, komunikacyjne, czy związane z dostępem do informacji i usług;
- bariery dotyczące postaw społecznych np. stereotypy, nietolerancja i dyskryminowanie
- bariery systemowe np. nieelastyczne procedury.¹⁴

Fot. 1. Osoba z niepełnosprawnością podczas wykonywania swoich obowiązków zawodowych. Źródło: www.canva.com

---

13 Gąciarz B., Model społeczny niepełnosprawności jako podstawa zmian w polityce społecznej, w: Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej, Wydawnictwa AGH, Kraków, 2014.

14 Dubanik J., Franczak M., Dostępność modelu LOWE do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnościami, w: „modeLOWE Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji dla obszarów zdegradowanych i defaworyzowanych”, Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego „OIC Poland”;2017.

Takie podejście pozwala na zmianę spostrzegania osób z niepełnosprawnościami w kierunku różnorodności cech, jakie ona posiada. Co za tym idzie osoba niepełnosprawna może realizować się w wielu rolach społecznych (matka, pracownik, uczeń, przyjaciel itd.) stając się obywatelem aktywnym, niezależnym i potrzebnym dla Państwa.

Dostępność jako przykład integrującej polityki społecznej

„Dostępność” jest w dzisiejszych czasach jednym z najbardziej popularnych pojęć, używanym najczęściej w kontekście osób z niepełnosprawnością ale przecież każdy obywatel potrzebuje czasem przemieścić się z walizką na kółkach lub wózkiem a już na pewno każdy kiedyś się zestarzeje. Także warto mieć na uwadze, że tworząc dziś komfortowe warunki dla innych, sami skorzystamy z nich w bardziej bądź mniej odległej przyszłości. W tym miejscu należy podkreślić stwierdzenie – DOSTĘPNOŚĆ JEST DLA NAS WSZYSTKICH.

Na przemianę w myśleniu o niepełnosprawności w Polsce w dużym stopniu miały wpływ czynniki związane z przyjętymi dokumentami i regulacjami prawnymi:

- Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych,
- Agendą działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020,
- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności,
- Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.
- W dokumentach Unii Europejskiej znalazły się zapisy propagujące:
  - eliminowanie dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność,
  - kierowania się zasadą respektowania odmienności osób z niepełnosprawnościami,
  - zapewniania osobom z niepełnosprawnościami dostępności, zwłaszcza przy zastosowaniu uniwersalnego projektowania przestrzeni,
  - stosowania racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami.¹⁵

---

¹⁵ Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020, s. 11.

Ponadto w 2018 roku premier Mateusz Morawiecki podpisał uchwałę dot. programu Dostępność plus, co dało impuls dla wielu inicjatyw na rzecz osób ze szczególnymi potrzebami. Jest to program, który stara się ujmować dostępność w sposób całościowy – starające się zadbać o wszystkich obywateli w możliwie najszerszym zakresie ich funkcjonowania.

W opublikowanym Programie Dostępność Plus znajduje się następująca definicja dostępności, jasno pokazuje jej integracyjną istotę: „to właściwość środowiska (przestrzeni fizycznej, rzeczywistości cyfrowej, systemów informacyjno-komunikacyjnych, produktów, usług), która pozwala osobom z trudnościami funkcjonalnymi (fizycznymi, poznawczymi) na korzystanie z niego na zasadzie równości z innymi.”¹⁶

Rys. 1. Logo Programu Dostępność Plus

¹⁶ Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2018, str. 9.

W rządowym programie zostały wymienione grupy w szczególnej sytuacji, na których potrzeby należy zwrócić uwagę przy planowaniu modernizacji:

- osoby z dysfunkcjami ruchowymi – poruszające się z pomocą wózków inwalidzkich, czy np. kuli łokciowej,
- osoby niewidome i słabowidzące,
- osoby głuche i słabosłyszące,
- osoby głuchoniewidome,
- osoby ze schorzeniami psychicznymi i niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby w podeszłym wieku oraz doświadczone chorobami,
- kobiety w ciąży,
- osoby z małymi dziećmi (np. korzystające z wózków dziecięcych),
- osoby z zaburzoną funkcją komunikacji (zarówno pisanej jak i mówionej),
- osoby o nietypowym wzroście,
- osoby z ciężkim lub nieporęcznym bagażem.

Powyższe wyodrębnienie szczególnych grup osób pokazuje, że nie możemy skupiać się jedynie na niepełnosprawności ale tworzyć przestrzeń komunikacyjną, architektoniczną, cyfrową, czy prawną przyjazną dla większego niż 12% odsetka społeczeństwa.¹⁷

Działania w ramach programu Dostępność Plus zaplanowano na lata 2018 – 2025 a ich koszt oszacowano na 23 mld zł. Większość, bo 84 % kosztów programu stanowią środki zewnętrzne (europejskie i norweskie) a tylko 12% pochodzi z budżetu Polski (PFRON, samorządowe, krajowe).

Podstawę prawną dla realizowania działań zainicjowanych Programem Dostępność Plus stanowi Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W ustawie nie tylko wskazano na środki gwarantujące dostępność, ale także precyzyjnie określono obowiązki instytucji publicznych w omawianym obszarze. Koordynacją zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami zajmuje się minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego. W ustawie znajdują się także zapisy zobowiązujące instytucje publiczne do tworzenia raportów n.t. realizacji działań związanych z dostępnością.

---

17 Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2018

Ponadto został powołany organ opiniodawczo-doradczy przy właściwym ministrze – Rada Dostępności.¹⁸

Inicjatywy podejmowane w ramach Programu Dostępność Plus będą realizowane w następujących obszarach: architektura, transport, edukacja, służba zdrowia, cyfryzacja, usługi, konkurencyjność oraz koordynacja. Twórcy programu zakładają, że przyniesie on następujące efekty:

- 1000 miejsc i budynków użyteczności publicznej, w których będą zniesione bariery architektoniczne i komunikacyjne,
- co najmniej 20% mieszkań wybudowanych w programie Mieszkanie plus dostępnych dla osób zależnych,
- 100 gmin, w których zostanie poprawiona jakość przestrzeni publicznej poprzez likwidację barier,
- zakup autobusów i tramwajów dostosowanych do potrzeb osób zależnych,
- dostępność dla osób zależnych wszystkich nowo wybudowanych budynków użyteczności publicznej,
- dostosowanie witryn internetowych instytucji i urzędów publicznych do potrzeb osób niewidomych i niesłyszących,
- dostosowanie przynajmniej połowy czasu antenowego w TV do potrzeb niewidomych i niesłyszących,

systematyczna poprawa już istniejącej infrastruktury i otoczenia, w tym: dworców, przystanków, parków i chodników.¹⁹

W kolejnej części opracowania zostanie przedstawiona krótka charakterystyka poszczególnych obszarów objętych działaniami Programu Dostępność PLUS.

---

18 Sikora-Gaca M., Program dostępność Plus – podstawy prawne, obszary wsparcia, budżet, w: Fundusze europejskie w Polsce – uwarunkowania polityczne i społeczno-gospodarcze, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, 2019.

19 Poliński J., Program rządowy Dostępność plus, „Prace Instytutu Kolejnictwa” 2018, z. 158., str. 40.

Dostępność architektoniczna

Na dostępność architektoniczną składają się wszystkie elementy tworzące dane miejsce lub przestrzeń, które w sposób bezpośredni wpływają na łatwość, z jaką można się na jej terenie poruszać. Mowa jest tu więc zarówno o budynkach publicznych jak i tworzących mieszkalnictwo wielorodzinne ale także infrastrukturze przestrzeni miejskiej. Idea Programu zakłada, że wszystkie istniejące już budynki użyteczności publicznej przejdą modernizację w kierunku zwiększenia dostępności, natomiast nowe budownictwo publiczne i mieszkalnictwo wielorodzinne będzie projektowane tak, żeby służyło wszystkim obywatelom.

W ramach tego obszaru programu przewidziano następujące działania:

- 1. Budynki bez barier** – wszelkie podejmowane działania będą skupione na wzroście dostępności w mieszkalnictwie wielorodzinnym. Oznacza to, że już na etapie projektowania będzie stosowana zasada uniwersalności. W ramach tej inicjatywy zaplanowano także zapoczątkowanie programu dla samorządów terytorialnych, wspólnot mieszkaniowych, spółdzielni mieszkaniowych i towarzystw budownictwa społecznego. Będzie to służyło poprawie dostępności architektonicznej i komunikacyjnej części wspólnej budynku a także usuwaniu barier na osiedlach mieszkaniowych. W ramach tego działania przewidziane są także środki na likwidację istniejących już barier architektonicznych, takich jak wybudowanie pochylni czy poręczy przy schodach prowadzących do budynku, remonty kuchni czy łazienki w mieszkaniach.
- 2. 100 gmin bez barier** – zakłada się zapewnienie wybranym w konkursie gminom doradztwa oraz specjalistycznego audytu przestrzeni miejskiej a także opracowania planów poprawy ich dostępności. Twórcy programu zwracają w tym przypadku uwagę na rolę przestrzeni miejskiej w życiu człowieka, gdzie nie tylko budynki ale także skwery, chodniki, przystanki autobusowe czy np. przejścia podziemne powinny spełniać zasadę dostępności.
- 3. Służby architektoniczno-budowlane wrażliwe na dostępność** – jako niezbędne dla wprowadzenia dostępności w szerokim rozumieniu uznano przygotowanie organów administracji architektoniczno-budowlanej do skutecznego projektowania, wykonywania i nadzoru nad inwestycjami, także w zakresie ich dostępności. W związku z tym uznano za potrzebne przeprowadzenie szkoleń z praktycznego stosowania zasad projektowania uniwersalnego w budynkach i ich otoczeniu oraz podnoszenia wiedzy i świadomości na temat potrzeb osób z niepełnosprawnościami w oraz osób podeszłym wieku.

Dostępność transportu

Równie ważnym elementem życia człowieka jest możliwość przemieszczania się, swoboda bycia mobilnym. Jest to czynnik, który ma wpływ na poczucie skuteczności i niezależności osobistej jednostki. Likwidacja barier transportowych i architektonicznych ma znaczący wpływ na mobilność osób z niepełnosprawnością, a co za tym idzie także na ich sferę prywatną, zawodową, jak i życie społeczno – kulturalne. Zadbanie o jakość transportu publicznego i prywatnego może znacząco ułatwić osobie z niepełnosprawnością dotarcie np. do miejsca pracy, szkoły czy uczelni.

W ramach tego obszaru programu przewidziano następujące działania:

- 1. Dostępny transport kolejowy** – wytyczne do wprowadzenia zmian w tym obszarze zostały określone w Rozporządzeniu Komisji Europejskiej (TSI PRM) nr 1300/2014/EU. Odnoszą się one przede wszystkim do tego jak powinna wyglądać infrastruktura kolejowa (dworce, perony) oraz tabor przy uwzględnieniu potrzeb osób z niepełnosprawnościami.
- 2. Remont i przebudowa 200 stacji pasażerskich** – w ramach tego obszaru mowa jest o działaniach modernizacyjnych istniejącej już infrastruktury z uwzględnieniem zasad dostępności. Założono, że prace remontowe będą dotyczyły *stworzenia zasad standaryzacji infrastruktury składających się z jednolitych, porównywalnych, integralnych i zapewniających bezpieczeństwo elementów między innymi: parkingów i przystanków transportu publicznego, tras dojścia wolnych od przeszkód, drzwi i wejść, posadzek, sygnalizacji przeszkód przezroczystych, toalet i 32 stanowisk przewijania dzieci, mebli i urządzeń wolnostojących, kas i automatów biletowych, punktów informacyjnych i punktów obsługi klienta, oświetlenia, informacji wizualnych: jednolitych i zapewniających bezpieczeństwo tablic i planów tyflograficznych dla osób niewidomych i słabo widzących, drogowskazów, piktogramów, informacji drukowanej lub dynamicznej.*²⁰

---

²⁰Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2018, str. 31-32.

Fot. 2. Oznaczenie autobusu miejskiego z uwzględnieniem osób ze szczególnymi potrzebami.
Źródło: www.canva.com

- 3. Dostępny transport zbiorowy** – wskazano tutaj potrzebę modernizacji istniejącego taboru autobusowego i tramwajowego a gdy jest to nie możliwe dokonanie jego wymiany na nowe, spełniające zasady dostępności. Ponadto jako jedno z działań zaplanowanych w ramach tego obszaru wymieniono uproszczenie zasad budowy zintegrowanych węzłów przesiadkowych w Polsce.
- 4. Szkolenia dla pracowników sektora transportu** – usprawnienie procesu dostosowania transportu do reguł dostępności jest sprawnie działający personel wdrażający. Aby mogło mieć to miejsce trzeba wyposażyć tę grupę specjalistów w wiedzę, czemu mają służyć ujednoczone szkolenia z zakresu praktycznego stosowania zasad dostępności wobec pasażerów o szczególnych potrzebach. W szkoleniach zaplanowano udział służb technicznych i drużyn konduktorskich, pracowników przewoźników autobusowych, zakładów transportowych.
- 5. Transportowa aplikacja mobilna** – aby podjąć właściwą decyzję dotyczącą wyboru środka transportu niezbędna jest rzetelna informacja n.t. warunków jakie są oferowane klientowi, również temu posiadającemu szczególne potrzeby. Dostępowi do takiej informacji ma służyć stworzenie dedykowanej

aplikacji mobilnej, będącej wsparciem dla osób z niepełnosprawnościami w procesie planowania i realizacji podróży oraz obsługi posprzedażowej. Aplikacja będzie zawierać szczegółowy opis dostępności budynków, peronów, środków transportu czy procedur komunikacyjnych i rozkładów jazdy. Ponadto pozwoli zapoznać się z opiniami innych użytkowników nt. miejsc przesiadkowych czy przystanków.

Dostępność edukacji

Prawo do edukacji ze względu na swoją szczególną rangę zostało potwierdzone w aktach prawnych mających charakter międzynarodowy, jak i krajowy. W Polsce jest ono zagwarantowane na najwyższym, konstytucyjnym poziomie. Zgodnie z brzmieniem art. 70 konstytucji: „Każdy ma prawo do nauki” (ust. 1), „nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna” (ust. 2), natomiast „władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia” (ust. 4). Co istotne prawo to gwarantuje możliwość edukacji nie tylko młodzieży i dzieciom ale stosując w wykładni słowo „wykształcenie” przewidziano potrzebę zapewnienia osobom także dorosłym różnych form doksztacania jak np. kursy czy szkolenia. Również aspekt związany z indywidualnymi cechami jednostki nie może być decydujący o posiadaniu bądź odebraniu prawa do nauki, jedynie sama osoba może podjąć decyzję nt. własnego kształcenia. Wynika z tego, że aktualny stan prawny nie pozwala na odmowę kształcenia osobie niepełnosprawnej. Rzeczywistość niestety pokazuje, że osoby z niepełnosprawnościami stanowią odsetek społeczeństwa gorzej wykształconego niż ich pełnosprawni rówieśnicy.²¹

Uruchomienie rządowego programu Dostępność Plus ma na celu dokonanie zmian w szkoła oraz na uczelniach wyższych, prowadzących do dostosowania warunków do szczególnych potrzeb osób najłabszych. Dostępność edukacji rozumiemy jako stan, w którym dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami mogą, o ile to niezbędne korzystać ze wsparcia asystentów uczniów, uczyć się i bawić razem ze swoimi pełnosprawnymi rówieśnikami. Dostępność edukacji to edukacja włączająca, otwarta, unikająca stygmatyzacji.²²

---

21 Konarska P., Kształcenie osób niepełnosprawnych w świetle aktualnych regulacji prawnych, Forum Prawnicze, 2014.

22 Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2018, str. 35.

Osiągnięcie celów zakładanych w dziedzinie edukacji ma być dostępne dzięki następującym działaniom:

- 1. 200 szkół bez barier** – w tym przypadku założono przeprowadzenie kompleksowych audytów w szkołach pod kątem dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Audyty będą prowadzone z uwzględnieniem istnienia barier architektonicznych, komunikacyjno-informacyjnych oraz organizacyjnych i proceduralnych. Następnym krokiem ma być przygotowanie planów naprawczych a kolejnym wdrożenie ich w 200 wybranych szkołach.
- 2. Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi** – przewiduje się zapewnienie uczniom ze szczególnymi potrzebami wsparcia na terenie szkoły i podczas nauki. Wiąże się to z utworzeniem podstaw prawnych do wprowadzenia nowej usługi – asystenta ucznia a także przygotowaniem merytorycznym osób mających pełnić tę funkcję.
- 3. Wsparcie edukacji włączającej** – te działania opierają się na wiedzy, że osobom z niepełnosprawnościami najwięcej korzyści przynosi system edukacji włączającej, w którym mogą one funkcjonować wspólnie z osobami pełnosprawnymi, na takich samych zasadach (postulat najmniej ograniczającego środowiska). Przewidziano wykorzystanie potencjału kadrowego oraz zaopatrzenia w sprzęt specjalistyczny i dostosowane materiały dydaktyczne istniejących placówek specjalnych,
- 4. Studia bez barier** – pomimo, że system edukacji włączającej jest na uczelniach wyższych już obecny, to nadal osoby z niepełnosprawnościami spotykają się z barierami utrudniającymi im niezależny wybór kierunku i miejsca studiowania. W programie zaplanowano przeprowadzenie kompleksowych audytów na uczelniach, badających dostępność w zakresie architektonicznym, komunikacyjnym, administrowania stron internetowych, narzędzi informatycznych oraz procedur kształcenia. Przewidziano także dla 100 wybranych w konkursie placówek zapewnienie środków finansowych na likwidację barier.
- 5. Dostępność w programach kształcenia** – jako ważny czynnik wpływający na wzrost dostępności w edukacji uznano podnoszenie świadomości studentów n.t. potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W związku z powyższym zaplanowano włączenie w kierunki zw. z nauczaniem kształcenia zagadnień specjalnych potrzeb edukacyjnych, natomiast na kierunkach takich jak: architektura, architektura wnętrz, budownictwo, urbanistyka, informatyka, programowanie, wzornictwo przemysłowe, inżynieria lądowa, projektowanie,

wzornictwo, przewidziano opracowanie i wdrożenie programów edukacyjnych dotyczących projektowania uniwersalnego.

- 6. Kadry dla edukacji włączającej** – dążenie do wzrostu szkół prowadzących edukację włączającą należy zadbać o wiedzę, kompetencje społeczne a także wypracowanie odpowiednich postaw wśród kadry pracującej w tych placówkach oświatowych. Przewidziano przeprowadzenie specjalistycznych szkoleń mających wyposażyć we właściwe kompetencje wszystkich zaangażowanych w proces edukacji – poczynając od personelu, przez pracowników placówek edukacyjnych, pracowników nadzoru pedagogicznego aż do pracowników uczelni wyższych.

Dostępność w ochronie zdrowia

Problematyka związana z dostępnością usług medycznych są dla osób z niepełnosprawnościami sprawą wyjątkowo ważną. Większość z nich cierpi na schorzenia, które wymagają regularnych wizyt, rehabilitacji, terapii bądź specjalistycznych zabiegów. Trudności w tym obszarze zostały zauważone m.in. przez Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ, który w 2018 r. wydał rekomendacje dla Polski po analizie pierwszego sprawozdania z realizacji postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Proponowane w tym obszarze działania zostały ujęte w następujący sposób:

- 1. 100 placówek służby zdrowia bez barier** – zaplanowano przeprowadzenie specjalistycznych audytów w 100 wybranych w konkursie placówkach służby zdrowia. Audyt będzie obejmował następujące kryteria: dostępność architektoniczna, cyfrowa, komunikacyjna oraz organizacyjna. Kolejnym etapem będzie zaplanowanie oraz przeprowadzenie prac adaptacyjnych, mających na celu dostosowaniem w/w miejsc do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Przewidziano także opracowanie oraz rozpowszechnienie materiałów informacyjnych, zawierających informacje n.t.profilaktyki zdrowotnej. Materiały będą opracowane w sposób przystępny dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym np. z niepełnosprawnością intelektualną.
- 2. Dostępne usługi medyczne** - równy dostęp do świadczeń medycznych to bardzo często fikcja, podczas gdy osoby ze szczególnymi potrzebami są pozbawione możliwości swobodnego korzystania z w/w usług. Program przewiduje przygotowanie rekomendacji, które będą uzależniały kontraktowanie świadczeń opieki zdrowotnej od zapewnienia dostępności placówek i usług medycznych dla osób o szczególnych potrzebach.

Dostępność cyfrowa

Z pełnego i samodzielnego dostępu do zawartości stron internetowych codziennie chcą korzystać nie tylko osoby posiadające sprawne dłonie, oczy, słuch ale także słabowidzący, głusi czy też np. osoby z porażeniem mózgowym czterokończynowym. Osoby ze szczególnymi potrzebami mają prawo zarówno do czerpania wiedzy z Internetu jak również do poszukiwania rozrywki.

W celu zapewnienia dostępności cyfrowej zaplanowano następujące działania:

- 1. Dostępne serwisy internetowe i aplikacje mobilne** – zobowiązano instytucje publiczne do zapewnienia dostępnych stron internetowych oraz tożsa-

mym aplikacji mobilnych, szczególnie służących do komunikacji z obywatelami. Zadbano tutaj także o wyposażenie twórców stron w odpowiednie narzędzia do tworzenia dostępnych stron internetowych oraz dokumentów papierowych.

Fot. 3. Osoba z niepełnosprawnością korzystająca z komputera za pomocą specjalistycznego oprogramowania i sprzętu.

- 2. Dostępne treści multimedialne** – zapewnieniu tego rodzaju dostępności mają służyć przede wszystkim: zobowiązanie nadawców telewizyjnych do zapewnienia 50% emitowanych programów z audiodeskrypcją i napisami na żywo; wprowadzenie certyfikatów dla producentów lub dystrybutorów filmowych odpowiedzialnych za wprowadzanie zagranicznych produkcji na polski rynek do wyposażenia ich w rozwiązania (np. audiodeskrypcja, napisy w j. polskim, tłumacz PJM) pozwalające na ich odbiór przez osoby z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.
- 3. Przyjazny urząd** – oczekiwanie, żeby treści zawarte na stronach internetowych oraz w dokumentach były przystępne dla osób ze szczególnymi potrzebami wymaga, aby osoby je tworzące posiadały wiedzę i umiejętności związane z dostępnością cyfrową. Aby to osiągnąć przewidziano wdrożenie szeregu szkoleń, m.in. z praktycznego tworzenia dokumentów elektronicznych,

multimediów i stron www. Ponadto przeprowadzone zostaną szkolenia ze stosowania w komunikacji z klientami urzędów prostego, zrozumiałego języka. Będą one prowadzone zarówno na poziomie administracji rządowej jak i samorządowej.

Podsumowanie

Osoba na wózku, która z powodu braku windy nie może wydostać się z domu. Osoba głucha, która z powodu braku tłumacza języka migowego nie jest w stanie załatwić sprawy w urzędzie. Osoba niewidoma, która z powodu braku dostosowania budynku jest wykluczona z rynku pracy. To właśnie w celu przeciwdziałania podobnym sytuacjom zostały zainicjowane działania w ramach przygotowania i wdrożenia rządowego programu dostępność Plus. Zaproponowane w nim inicjatywy mają za zadanie poprawić jakość życia wszystkich obywateli, poprzez skupienie się na tych potrzebach, które są wyjątkowe. W ramach większości działań zaplanowany jest wcześniejszy audyt występujących barier i ograniczeń, tak aby zaplanować najbardziej właściwe rozwiązania a następnie wdrożyć je, stwarzając wszystkim obywatelom szanse na samodzielne funkcjonowanie i możliwie szerokie korzystanie z różnych sfer życia. Tylko racjonalne, stopniowe i konsekwentne niwelowanie barier występujących we wszystkich sferach życia może nam zapewnić społeczeństwo zintegrowane i korzystające ze swej różnorodności.

Rozdział VI

Szczególne rozwiązania wynikające z ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – postępowanie skargowe w zakresie dostępności

Piotr Szychowski

Istotną nowością w rodzimym systemie prawnym, jest wprowadzone na mocy ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, mające wejść w życie z dniem 6 września 2021 r. odrębne postępowanie skargowe w zakresie dostępności. Procedura ta, jeśli termin rozpoczęcia jej obowiązywania nie zostanie zmieniony, jawi się jako bezcenna w procesie monitoringu stosowania prawa w zakresie dostępności oraz ewentualnych interwencji w tym zakresie.

W ramach przyjętych regulacji każdy, bez konieczności wykazania interesu prawnego lub faktycznego, ma prawo poinformować podmiot publiczny o braku dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej podmiotu.

Co szczególnie istotnie Osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy, po wykazaniu interesu faktycznego, ma prawo wystąpić z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej. Wniosek taki wnoszony ma być do podmiotu publicznego, z którego działalnością jest związane żądanie zawarte we wniosku i powinien zawierać:

**Wniosek
o zapewnienie
dostępności**

- dane kontaktowe wnioskodawcy;
- wskazanie bariery utrudniającej lub uniemożliwiającej dostępność w zakresie architektonicznym lub informacyjno-komunikacyjnym;
- wskazanie sposobu kontaktu z wnioskodawcą;
- wskazanie preferowanego sposobu zapewnienia dostępności (jeżeli istnieją dopuszczalne i skuteczne alternatywne warianty jej zapewnienia).

Po złożeniu ww. wniosku, organ publiczny bez zbędnej zwłoki nie później jednak niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku o zapewnienie dostępności, zobowiązany jest zapewnić dostępność, w zakresie określonym w złożonym wniosku. Jeżeli zapewnienie dostępności, w zakresie określonym we wniosku o zapewnienie dostępności, nie jest możliwe w terminie nie dłuższym niż 14 dni, organ

niezwłocznie powiadamia wnioskodawcę o przyczynach opóźnienia i wskazuje nowy termin zapewnienia dostępności, nie dłuższy niż 2 miesiące od dnia złożenia wniosku o zapewnienie dostępności.

Ustawa przewiduje również sytuacje, w których w przypadkach uzasadnionych wyjątkowymi okolicznościami, zapewnienie dostępności w zakresie określonym we wniosku nie jest możliwe lub jest znacznie utrudnione, w szczególności ze względów technicznych lub prawnych (dobrym przykładem pozostaje tu budynek zabytkowy, w którego strukturę interwencja jest niedozwolona). Wówczas podmiot publiczny niezwłocznie zawiadamia wnioskodawcę o braku możliwości zapewnienia dostępności (co musi również uzasadnić) - nie zwalnia to jednak podmiotu z obowiązku zapewnienia wnioskodawcy dostępu alternatywnego.

Warto podkreślić, iż procedura powyższa (procedura w zakresie wniosku o zapewnienie dostępności) jest procedurą odrębną od procedury postępowania administracyjnego - w postępowaniu w przedmiocie wniosku o zapewnienie dostępności nie stosuje się przepisów ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego, z wyjątkiem przepisów dotyczących wyłączenia pracowników organu, doręczeń, sposobu obliczania terminów, uzupełniania braków formalnych i przekazywania wniosku zgodnie z właściwością.

W przypadku niezapewnienia wnioskowanej dostępności przez podmiot publiczny, - wnioskodawcy służyć będzie prawo złożenia skargi na brak dostępności

Skarga na brak dostępności

Prezesa Zarządu Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Postępowanie przed Prezesem Zarządu PFRON jest postępowaniem jednoinstancyjnym.

W przypadku stwierdzenia, że niezapewnienie dostępności w zakresie żądanym przez skarżącego nastąpiło na skutek naruszenia przepisów ustawy, Prezes Zarządu PFRON nakazuje podmiotowi publicznemu, w drodze decyzji, zapewnienie dostępności, wraz określeniem sposobu i terminu zapewnienia wnioskowanej dostępności (w przypadku niewykonania nakazu ustawa dozwala na nałożenie na organ kary pieniężnej). Odmowa nakazania podmiotowi publicznemu zapewnienia dostępności również przybierać ma formę decyzji.

Reasumując - ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przewiduje odrębne postępowanie w zakresie zapewnienia dostępności oraz sankcje za brak realizacji zasady dostępności. Na podmioty publiczne, które nie spełnią minimalnych wymagań w zakresie dostępności, przysługiwać będzie skarga na brak dostępności - jednakże w celu jej złożenia, osoba ze szczególnymi potrzebami będzie musiała

upřednio zawnioskować o zapewnienie dostępności (złóżyć wniosek o zapewnienie dostępności), a dopiero odmowa jego realizacji lub niewłaściwa, nieterminowa reakcja ze strony podmiotu publicznego umożliwi złożenie skargi do Prezesa Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Pozytywne rozpatrzenie skargi skutkować będzie nakazem zapewnienia dostępności (wydanym w formie decyzji), a niewywiązanie się z nakazu zapewnienia dostępności – nałożeniem kary pieniężnej.

Procedura powyższa, jeśli zacznie być stosowana, powinna korzystnie wpłynąć na poziom zapewnienia dostępności przez rodzime instytucje publiczne. Tym bardziej, iż wskazane terminy oraz specyfika procedury wskazuje, iż nie powinna być ona nadmiernie przewlekła, a także – z racji stosowania kar pieniężnych i swoistej administracyjno-politycznej infamii (utruty wizerunku i prestiżu instytucji z powodu potwierdzonej decyzją Prezesa Zarządu PFRON - nieprzyjazności danej instytucji wobec osób ze szczególnymi potrzebami) – stosunkowo skuteczna.

Wybrane bibliografie:

- Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012 r.
- Błaszak M., Przybylski Ł., *Rzeczy są dla ludzi. Niepełnosprawność i idea uniwersalnego planowania*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2010.
- Bujacz A., Skrzypska N., Zielińska M., *Publiczna przestrzeń miejska wobec potrzeb seniorów. Przykład Poznania*. Gerontologia Polska, 2012.
- Dubanik J., Franczak M., Dostępność modelu LOWE do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnościami, w: „modeLOWE Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji dla obszarów zdegradowanych i defaworyzowanych”, Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego „OIC Poland”, 2017 r.
- *Dostępność jest na plus*, Centrum Unijnych Projektów Transportowych. https://www.cupt.gov.pl/images/publikacje/Dostepno%C5%9B%C4%87_jest_na_plus.pdf
- *Dostępność jest na plus*, Centrum Unijnych Projektów Transportowych, https://www.cupt.gov.pl/images/publikacje/Dostepno%C5%9B%C4%87_jest_na_plus.pdf
- Drozd W., *Analiza dostępności niektórych obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych*, Architectura, 2019.
- Gąciaż B., Bartkowski J., Położenie społeczno-ekonomiczne niepełnosprawnych w Polsce na tle sytuacji osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej. „Niepełnosprawność. Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania”;
- Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Tom I, wyd. II, 2016 r.;
- Grabowska – Pałeczka H., *Dostępne miasto – przyjazne przestrzenie – życie bez barier*, Środowisko Mieszkaniowe, 2011.
- Kaniewski A., Marcinkowski J. T., Hałoga N., *Barьеры architektoniczne utrudniające poruszanie się osobom z chorobami narządu ruchu*, Medycyna ogólna, 2009.
- Konarska P., *Kształcenie osób niepełnosprawnych w świetle aktualnych regulacji prawnych*, Forum Prawnicze, 2014.

- Kowalski P., Mikołajczyk A., Zimny B., *Jak wdrażać Ustawę o zapewnieniu dostępności?*, Poradnik przygotowany przez Spółdzielnię Socjalną FADO" na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej , 2019.
- Misiewicz M., *Miasto przyjazne niepełnosprawnym?*, w: Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr II/2014 (80).
- Nowak E., Budny J., Kowalski K., *Mieszkanie dostępne dla osób z dysfunkcją narządu ruchu*, Biblioteczka dla Osób Niepełnosprawnych Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji.
- Poliński J., Program rządowy Dostępność plus, „Prace Instytutu Kolejnictwa” 2018, z. 158.
- Sikora – Gaca M., *Program Dostępność plus – podstawy prawne, obszary wsparcia, budżet*, Fundusze europejskie w Polsce – uwarunkowania polityczne i społeczno-gospodarcze, 2019.
- Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, „ABC... dla architekta”. Portal www.niepelnosprawni.pl.
- Tracz W., *Problem dostępności osób niepełnosprawnych do budynków w strefie śródmiejskiej*, Środowisko Mieszkaniowe nr 9/2011.
- Wandzich D., Wientzek A., Płaza G., Bariery architektoniczne a bezpieczna edukacja osób niepełnosprawnych, w: Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji, 2014.

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

**Rzeczpospolita
Polska**

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

**Rzeczpospolita
Polska**

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Projekt „Akademia legislacji i monitoringu prawa” współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.